

SOMA BERICHTENBLAD

nr 37 / Lente 2002

'30-'50

'30-'50

Berichtenblad
van het *Studie- en*
Documentatiecentrum
Oorlog en Hedendaagse
Maatschappij

Residence Palace - Blok E
Wetstraat 155 - Bus 2
B - 1040 Brussel
Tel.: 02 / 287.48.11
Fax: 02 / 287.47.10
cegesoma@cegesoma.be

Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 en 13-17 u.

Directie
José Gotovitch

Redactie
Isabelle Ponteville
Frans Selleslagh

Tekstverwerking
Nicole Meganck

Vormgeving
Anne Bernard

Druk en afwerking
Moussa Lasouad

Verantwoordelijke uitgever
J. Gotovitch
H. Maubelstraat, 52
1190 Brussel

Woord vooraf 3

De schatkamer

Aanwinsten van het archief 6
Het microfilmen van kranten en tijdschriften 13
Fototheek: aanwinsten 14
Bibliotheek: aanwinsten 18

Op het getouw

De Belgische administratie tijdens de bezetting 19
De Belgische inlichtingsdiensten, 1940-1945 21
De Duitse diamantpolitiek in België tijdens WO II 22
De ordehandhaving te Brussel tijdens WO II 23
Civilisatie of brutalisering ? De bevolking en de oorlogen 25

Initiatieven

Uittocht van inwoners van Charleroi naar Tarn-et-Garonne . 27
Langs de wegen van de "Collectieve Herinnering" 28
Het laatste nummer in de reeks *Jours de Guerre* 29
Jeugd en Maatschappij. Jaren 30 - Jaren 60 30
Overzicht van de seminaries 2001 32
Een "totale oorlog" ? België tijdens WO I 34

Informatica 36

Uit het buitenland

Instituto de Historia de Cuba 37
Bretagne en regionale identiteiten tijdens WO II 38
Colloquium "Testing democracy at the margins", Wenen 41
Conferentie "Boundaries to freedom.", Middelburg. 42
Colloquium "La Caisse des Dépôts et Consignations..." 45
Krieg - Kriegserlebnis - Kriegserfahrung in Deutschland 47
European Science Foundation - Workshop, Oxford 49
Colloquium "Over de grenzen...", Bondues 50
Colloquium "De verplichte tewerkstelling...", Caen 51

In België

Voorwaarts in het Vlaams parlement 52
"Omgaan met het verleden" 54
Federalisme en structuurhervorming: KPB 55
De *Parti social chrétien*: verleden en toekomst 56

In de kijker

Studiecommissie joodse goederen: eindrapport 58

Documentatie

Catalogus van "Obersalzberg - Orts- und Zeitgeschichte" ... 61
De "Vrijwilligers" in het SOMA 63

Dossier:

**Kinderen van verzetslui of collaborateurs: Opgroeien
zonder vader of moeder**

2002, een goed jaar ?

Het Berichtenblad dat u in de hand heeft, zet de vele activiteiten van het SOMA op een rijtje en kondigt een dynamisch 2002 vol projecten aan. Onze “getrouwen” zullen vaststellen dat de onderzoekers van het Centrum meer nog dan vroeger hun medewerking verleenden aan een veelheid van wetenschappelijke manifestaties, gevolg van een gevoelige toename van door de DWTC en externe sponsors gefinancierde projecten. Men zal ook zien dat onze collecties weer een stuk rijker werden en dat ons informaticasysteem en vooral dan het programma Pallas – dat een aantal instellingen besloten ook te gaan gebruiken – verder geperfectioneerd wordt.

Komen daarbij de publicaties in België en het buitenland die de resultaten van ons onderzoek uitdragen. Tenslotte moet er ook herinnerd worden aan de in 2001, dankzij uw buitengewone steun, gewonnen veldslag voor de verhuis van het Centrum naar het gerenoveerde gebouw aan de Luchtscheepvaartsquare (ten vroegste in 2003).

Allemaal redenen dus om gelukkig te zijn.

Gewaagde plannen brengen deze balans echter in gevaar. Zij houden geen rekening met onze taak van openbare dienstverlening, met de tevredenheid van ons publiek en met de wetenschappelijke doeleinden van de Federale Wetenschappelijke Instellingen.

De aangekondigde besparingen vormen natuurlijk een eerste pijnpunt maar dit is recurrent. Dit jaar is er echter een heuse omwenteling op komst die een heel stuk gevaarlijker is. De Federale Wetenschappelijke Instellingen genieten sinds een tiental jaar van een organisatie met beheersautonomie gesteund op een eigen administratie met een sterke en specifieke identiteit: de federale Diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden (DWTC). Deze dienst wordt rechtstreeks bedreigd door de “Copernicaanse revolutie” geleid door privé-“consultants” die van openbare dienstverlening en zeker van onderzoek maar een oppervlakkig idee hebben, om een eufemisme te gebruiken.

Zoals de secretaris-generaal van de DWTC, Eric Beka, in zijn nieuwjaarsboodschap in aanwezigheid van de ministers stelde:

“... men kan niet zeggen dat twee jaar Copernicaanse revolutie de federale openbare dienst veel positiefs hebben opgeleverd. Zelden was er meer demotivatief merkbaar. Maar de ‘specialisten’ verzekeren ons dat elk veranderingsproces gepaard gaat met een fase van depressie, dat deze nu voorbij is en dat wij met de komst van de nieuwe ‘topmanagers’ aan een periode beginnen waarin de kwaliteit van onze diensten en verwezenlijkingen in stijgende lijn zal gaan.

Ik denk dat zij een beetje te vlug vergeten dat om een organisatie te moderniseren het niet volstaat om te ‘decreteren’ en de structuren en de mannen en vrouwen die ze leiden overhoop te halen. Het is ook nodig de human resources anders te beheren en de verschillende categorieën van het personeel te motiveren voor de definiëring en de realisatie van de objectieven van de modernisering.

Welnu, op dit vlak zullen nieuwe reglementeringen zonder voorbereiding en zonder overleg bovenop de oude komen, zonder deze noodzakelijkerwijze te vervangen of te vereenvoudigen.

Het kan toch niet dat na de structuur van de federale administratie gedesorganiseerd te hebben, men haar zou verwijten de vernieuwing niet aan te kunnen in een door een overmaat aan controle en evaluatieprocedures rigide geworden context...”

Als gevolg van al die bedreigingen voor het federaal wetenschappelijk onderzoek en de instellingen die het dragen, en op vraag van de voogdijminister hebben de directeurs van de Federale Wetenschappelijke Instellingen en de DWTC onder de titel Horizon 2005 een Witboek opgesteld. Dit definieert duidelijk en moedig de projecten en noden van de Federale Instellingen in een moderniserend perspectief, geconcipieerd door mannen en vrouwen die op het terrein zelf een humanistische, wetenschappelijke en universele strijd leveren met kennis van de behandelde materie en de publieke noden.

Dit Witboek moet de basis vormen voor reflectie en voor regeringsbeslissingen die bepalend zullen zijn voor de toekomst.

Het mag niet dat deze Horizon 2005 er een zou zijn van de ineenstorting van het unieke patrimonium van onze instellingen, opgeofferd aan de enge rekensommetjes van de acolieten van koning management.

José Gotovitch

Directeur

Februari 2002

In memoriam

François Bedarida, oprichter en eerste Directeur van het Franse *Institut d'Histoire du Temps présent*, is op 16 september 2001 overleden.

Hij had reeds gewerkt over de Engelse maatschappij, maar het is de geschiedenis van het verzet en de oorlog die hem een eersterangsrol gaf in het onderzoek en hem de wetenschappelijke bekendheid bracht.

Hij gaf een theoretische basis aan de geschiedenis van het verzet waarop iedereen die het thema bestudeerde beroep deed en leidde verschillende grote uitgaven over de periode. Hij was ook een geëngageerd man en besteedde veel aandacht aan de sociale verantwoordelijkheid van de historicus.

Hij volgde Henri Michel in moeilijke omstandigheden op maar kon van in het begin aan het jonge IHTP, opgericht in 1978, een schitterende reputatie en nationale en internationale bekendheid geven. Hij was ook een zeer handige en efficiënte secretaris-generaal van het Internationaal Comité voor historische Wetenschappen. Verder stond hij mee aan de wieg van de mondelinge geschiedenis in Frankrijk.

Wij moeten tenslotte onderstrepen dat François Bedarida van in het begin een goede vriend was van ons Centrum. In tegenstelling tot het in Parijs zo dikwijls voorkomende neerkijken op de “kleine Belgen” zorgde hij ervoor dat wij konden deelnemen aan de grote initiatieven van zijn Instituut. Ook zijn aanwezigheid op onze colloquia en studiedagen was een welkome steun.

Wij willen dan ook aan mevrouw Renée Bedarida, zelf specialist van de geschiedenis van *Témoignage chrétien*, ons ontroerd medeleven en al onze sympathie betuigen.

José Gotovitch

Archief

Aanwinsten van het archief

Tijdens het academiejaar 2000-2001 verwierven wij 60 nieuwe archiefbestanden en 241 nieuwe dagboeken en manuscripten, allen terug te vinden onder www.cegesoma.be (zie “*database*”). Alle schenkers en bewaargevers wezen hiervoor overigens hartelijk bedankt.

Qua archiefbestanden was zoals gewoonlijk het merendeel (bijna de helft) afkomstig van privépersonen; telkens een tiental werd gevormd door officiële instellingen/organisaties of als documentencollectie. Van Belgische militaire oorsprong, van Duitse bezettingsinstanties, van niet officiële organisaties en uit buitenlandse archieven kwamen er nog individuele bestanden. Men zal overigens merken dat de uitbreiding van de door het SOMA bestudeerde periode ook qua archiefcollectie steeds duidelijker wordt.

Enkele opvallende aanwinsten zijn het nader bekijken waard, o.a. uit de mooie oogst van *privé-archieven*.

Van de familie kregen wij de toelating om een deel van het archief van secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken **Fernand Van Langenhove** te microfilmen. Het bestond uit min of meer chronologisch geordende classeurs met ontwerpen van memoires en van andere werken begonnen na zijn carrière; tussen en op de achterzijde van die stukken bevinden zich eigentijdse documenten. Dit alles werpt zeker een licht op de leefwereld van een hoge diplomaat en op de Belgi-

sche buitenlandse politiek tijdens oorlog en koude oorlog (mic 207 en AA 1691).

Van de weduwe van **Edouard Pilaet**, een van de topfiguren van het verzet bij de bevrijding van Antwerpen, ontvingen wij een tiental dossiers die ook de naoorlogse problematiek in dit verband betreffen (AA 1710).

De weduwe van **Alphonse Escrinier** schonk ons diens archief m.b.t. de ont-snappingsorganisatie EVA en de sector UZH van de clandestiene actie- en inlichtingsdienst Portemine/Zero (AA 1742).

Antisemitisme en jodenvervolgving worden op schrijnende wijze gedocumenteerd in de documenten **Catherine Salomon** over zichzelf en haar familie tijdens de bezetting (AA 1738).

En **Jean Van Lierde** maakte ons na zijn Kongo-archief ook zijn volumineuze archief betr. burgerdienst/gewetensbezwaarden en vredesbeweging over (Burgerdienst voor de jeugd, *War Resisters International, Mouvement international de la Réconciliation...*). Het is “incontournable” voor de studie van deze materie in het naoorlogse België (AA 1726).

Zoals men weet richt het SOMA recent ook zijn aandacht op persoonlijk archief m.b.t. de Eerste Wereldoorlog. Zo verwierven wij een deel van de papieren van

SECRET

January 10th, 1955.

Dr. Hale Y. Shenefield,
Office of Trade, Investment &
Economic Affairs,
Foreign Operations Administration,
800 Connecticut Avenue, N.W.,
Washington 25, D.C.

Dear Mr. Shenefield:

I am happy to confirm certain points which I outlined to you during the conversations which I have had the pleasure to have with you on December 7th, 8th and 9th last, in the presence of Mr. Wise; and, in part, in the presence of Mr. Minister Thorne and Mr. Coleman, after your visit with Monsieur le Ministre Buissonet, December 9th.

The observations which follow constitute, in an integrated plan, the recommendations which I intend to make to the Minister of Colonies at such time as conditions outside Belgium seem favorable to assure their realization.

The Minister has already been informed of these recommendations and is favorably disposed to them in principle. Certain of these recommendations would require only the Minister's agreement after appropriate consultation with the career service in the Ministry of Colonies, including the Administrateur General des Colonies and the Governor General of the Belgian Congo; others will require the action of the Belgian Parliament which can only take place after consultation with the Ministers of the present Government. To insure clarity, we will describe the recommendations of this plan in systematic order.

- 1) Various studies lead us to believe that the Belgian Congo in the immediate years ahead can achieve a greatly expanded economic development. Belgian responsibilities for the native population demand that we proceed with economic development which will result in an expanded internal market, promote social progress and, consequently, the essentials of democratic life.
- 2) Since the Belgian Congo is, commercially speaking, governed by the "open door policy", we desire to realize this economic development in collaboration with, or better still, in association with private capital of various nations of the free world, once the formula for association has been found in the economic domain. In our opinion, economic collaboration with the United States seems desirable to us since American capital and technical help are important to assure the success of our objectives.
- 3) This evolution should be organized by an "Office for Economic Development" a State Institution having the following objectives :
 - a) To raise and supervise the use of Belgian and foreign capital which may be persuaded to invest in the programs planned in the Belgian Congo.

Geheim memorandum van V. Darchambeau, economisch raadgever op het kabinet van Koloniën: de vrije wereld kan van de commerciële open deur-politiek in Kongo profiteren....

(SOMA, Archief Van Langenhove)

20. MAI 1942

ARBEIDSAMBT ANTWERPEN

Ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg

Lange Nieuwstraat 70/72 Antwerpen Tel. 319 75 P.C.R. 4001 33

A/I590/VH/WH 8.5.42

Uittreksel uit het verslag van Chr. BaetensBetreft: Propaganda - Werving voor de Mijnen

Bezoek aan AA Hasselt op 27 April - Bezoek aan koolmijn Houthalen.

Waren aanwezig; HH. Treunen en Schmaepen van AA Hasselt
 HH. Aernaerts (dienst aanwerving)
 Deltarne (Bestuurder der mijn Houthalen)

Het volgende werd vastgesteld:

In de "cité" der mijn is één blokwoning (2 woningen) volledig ingericht om als logement gebruikt te worden voor 12 à 15 personen. Deze zouden zich dan in groep moeten melden (voor het AA Turnhout) zoodat alles in éénmaal volzet is; dit om onnodige kosten voor de mijn te besparen. Desgevallend kunnen meerdere zulke woningen ter beschikking gesteld worden.

Voordeelen inzake rantsoenering:

Bijrantsoenen: 5 broodzegels, 9 margarinezegels, 4 vleeschzegels per 3 gewerkte dagen (alle veertien dagen uitgereikt).
 2 rantsoenen soep per dag (3/4 liter) aan 2 fr. per rantsoen. (Hier is zelfe mogelijkheid om voor het gezin soep uit te halen).
 Aardappelen gewoon rantsoen (voor het gansche gezin) mits voorlegging der zegels.
Extra's (speciale zegels) per gewerkte dag en uitgerekend in natura.

Ondergrond

1 vetzegel (20 gr)
 1 vleeschzegel (60 gr)
 1 broodzegel (175 gr)

Bovengrond

1 vetzegel (10 gr)
 1 vleeschzegel (17½)
 1 broodzegel (35 gr)

(als basis wordt hiervoor genomen het aantal werkdagen der vorige maand)

Tabakbedeeling: op basis van 5 gram per gewerkte dag; bij aanwezigheid der volle zes dagen eener week extra bijpassing van 10 gr per dag (dit is tabak, sigaren, sigaretten, of roltabak).

Het inwonen wordt overal bezorgd aan 10 fr. per avond (dat is koffie inbegrepen voor 's morgens, verder wordt de bereiding van zijn voedsel gratis verzekerd alsook het ophalen zijner rantsoenering en hiervoor betaalt hij de gewone vastgestelde prijzen.

*Het voordeel van werken in de mijnen...**(SOMA, Archief Arbeidsambt Lier)*

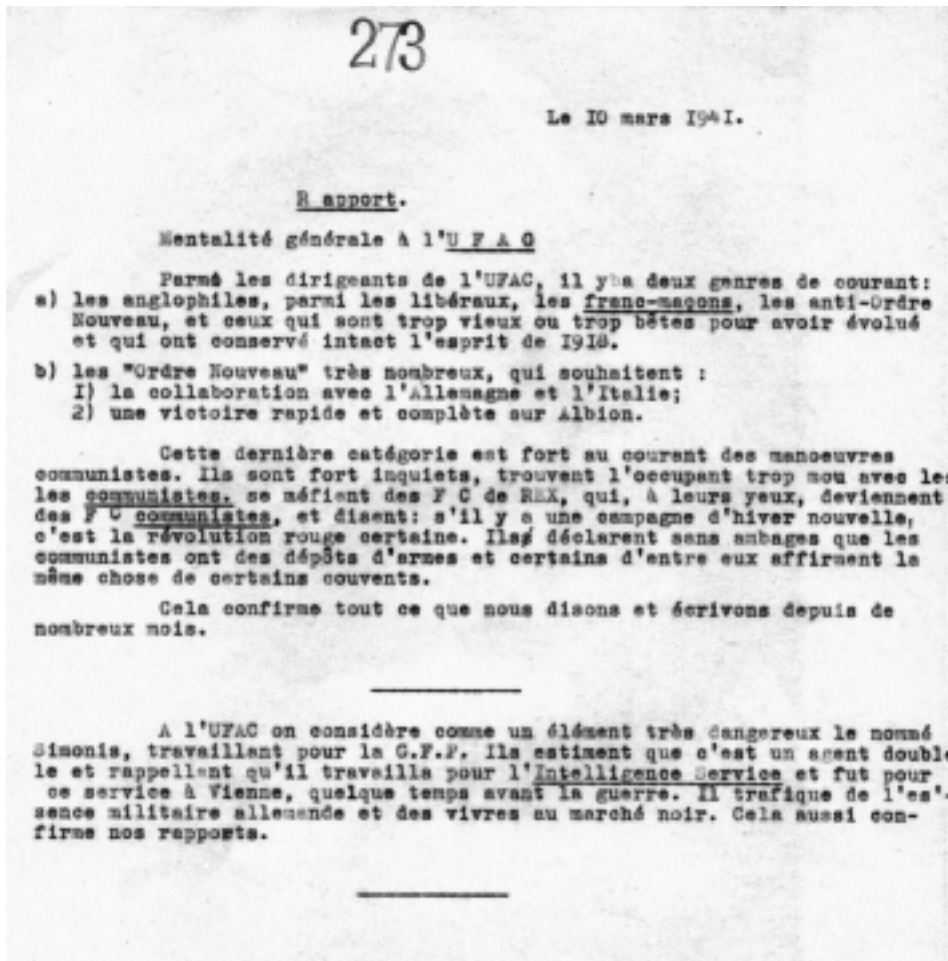
reserveluitenant **Emile Vervloet** betr. het 1e Grenadiers aan de IJzer, zijn propagandabezoek aan de USA in 1919 met het *Belgian detachment* bij het zgn. *Liberty Loan Committee* en betr. het leven van de oud-strijdersverenigingen (AA 1698).

Uit het familiearchief **Audenaerde-Vanderlinden** zijn dan weer documenten afkomstig betr. o.a. politieke gevangenschap in de Eerste Wereldoorlog en het dagelijks leven tijdens het interbellum (AA 1713).

Tenslotte de kleinere persoonlijke bestanden: vooral de thema's verzet en krijgsgevangenschap komen aan bod.

En in de andere archiefgroepen ?

Pijnlijk nauwkeurig is het enquêtedossier van de **US War Crimes Group, European Command** betr. het aanhouden en ombrengen van acht Amerikaanse vliegeniers door collaborateurs en Duitsers te Chimay in april 1944 (AA 1696) (*groep Geallieerde Overheden*).

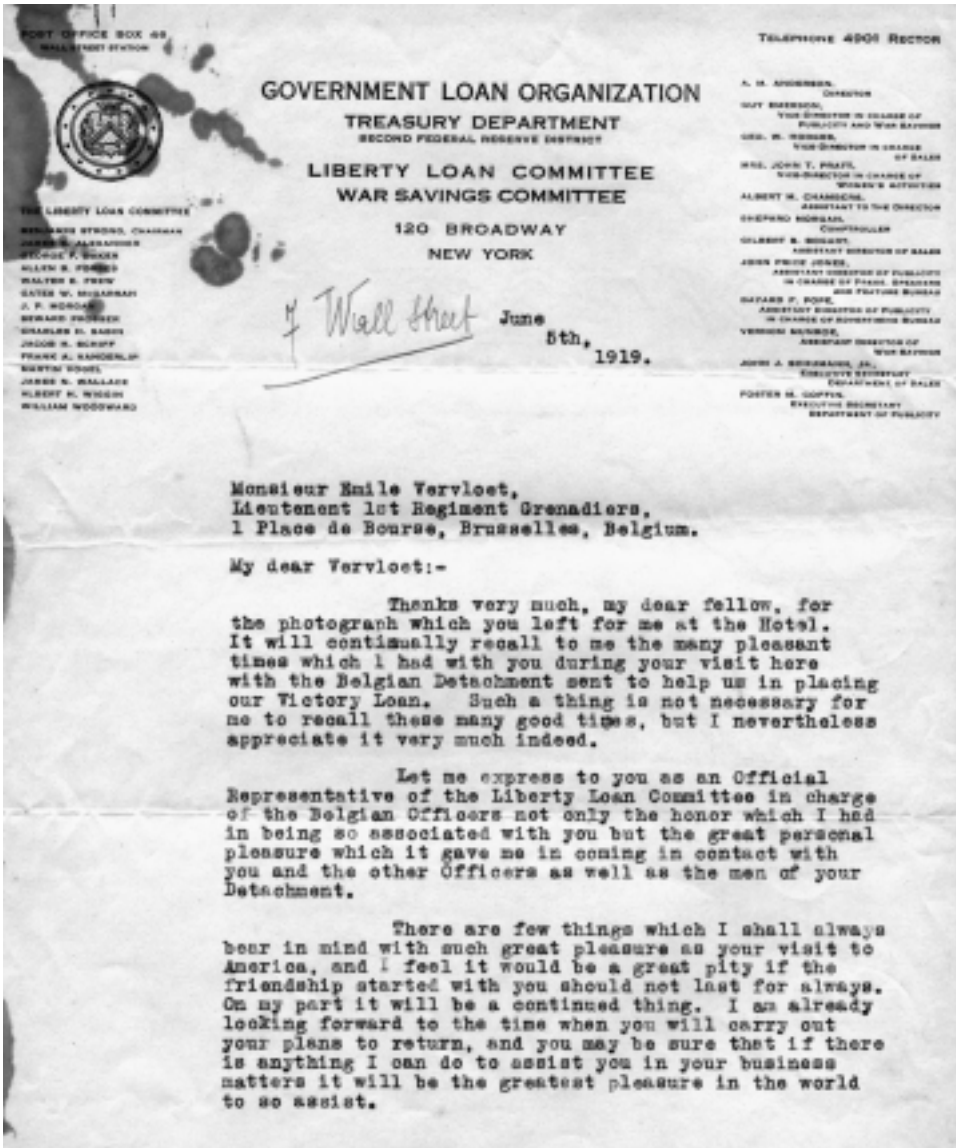

Inlichtingsrapport: de Unie van Verbroederingen van het Veldleger en de Nieuwe Orde.
(SOMA, Archief Sipo-SD, Brussel)

Een belangrijke aanwinst in de *groep Officiële instellingen*: het archief 1940-1944 van het **Arbeidsambt van Lier** (een inbewaringgeving van het ARA). De arbeidsambten hingen af van het Rijksarbeidsambt dat ressorteerde onder het Ministerie van Arbeid en Sociale voorzorg (AA 1729).

Nog depots van het ARA: een deelarchief **Voedingscentrales** en Ministerie van Economische zaken/Eetbare producten tijdens de bezetting (AA 1734).

De *groep Organisaties van algemeen nut/verenigingen* werd verrijkt met het om-

België zendt zijn zonen uit: dank aan luitenant Vervloet voor zijn aandeel in het succes van de Amerikaanse Vrijheidslening.

(SOMA, Archief Vervloet)

vangrijke archief van de **Vereniging der kassen voor Gezinsvergoedingen** 1928-1960 dat de ontstaansgeschiedenis van de kinderbijslagen documenteert (AA 1716).

In de *groep Militärbefehlshaber* vinden we een curieus dossier van de **Sipo-SD te Brussel**, bestaande uit vertrouwelijke politieke inlichtingsrapporten betr. personen en organisaties, waarschijnlijk van Luis Mercader, afgevaardigde van de Falange te Brussel (AA 1688).

Voor de *groep Documentencollecties* moet worden vermeld dat de dossiers met correspondentie tussen het secretariaat van het SOMA en getuigen van de gebeurtenissen in mei 1940 en de vlucht nu consulteerbaar zijn; deze blijken vooral interessant voor de naoorlogse (niet-) verwerking van de gebeurtenissen (AA 1711 en 1712).

Van een heel andere orde is de kleine maar fijne onderzoekscollectie André Moyon betr. vooroorlogs anticommunisme in België (AA 1728).

Qua *buitenlandse archiefreksen* werden kopieën verworven van de verslagen over de toestand in de Nord-Pas de Calais 1939-40 van de **Préfecture du Nord** waarin ook sprake van België (mic 118). Hoogst interessant zijn de persoonlijke dossiers van Duitse en andere spionnen in Groot-Brittannië die ook in België actief waren of er transiteerden, opgemaakt door **MI5** en voor ons bij het *Public Record Office* gemicrofilmd (mic 205). Het betreft hier recent gedeclineerd geheim materiaal.

En dan is er natuurlijk de *groep Dagboeken, manuscripten en andere ego-documenten*.

Hier waren er zoals hoger vermeld 241 nieuwe ingangen. Dit bijzonder hoge aantal is voor een deel op het conto te schrijven van de aanwinst in september 2000 van de collectie Michel El Baze, bestaande uit de retranscriptie van 185 orale getuigenissen naar 150 “levensverhalen” (AB 1754 tot 1903). Tussen 1981 en 1993 heeft de Fransman El Baze, een ex “*pied-noir*” van joodse afkomst getekend door de Tweede Wereldoorlog en het Algerijns conflict, getuigenissen verzameld over deze conflicten maar ook over de Grote Oorlog en over de oorlog in Indochina (zie ook tekst van El Baze zelf, AB 1753). De in totaal 17.806 blz. betreffen vooral de Tweede Wereldoorlog (165 getuigen), maar we vinden ook 26 verhalen over 1914-1918, 25 over de oorlog in Indochina en 15 over Algerije. Bij de getuigenissen over 1940-1945 valt de nadruk vooral op het verzet (66 gevallen), de krijgsgevangenschap (27), de ontsnapingen (21) en de wegvoering (18). De getuigen zijn haast allen Fransen en ook voor 83 % militairen. Tenslotte blijkt dat vooral bewoners van de Alpes Maritimes en in mindere mate het koloniale Frankrijk (vooral Algerije) vertegenwoordigd zijn.

De collectie dagboeken en manuscripten werd dit jaar ook verrijkt met enkele tientallen teksten afkomstig uit administratieve dossiers of archiefbestanden. De integratie van deze documenten die het Centrum vooral in de jaren '70 bereikten, betekent natuurlijk een scheeftrekking van de statistieken. Overigens blijkt duidelijk waarvoor men zich in die periode interesseerde. De Tweede Wereldoorlog natuurlijk, en daarin vooral de achttiendaagse veldtocht (13,5 gevallen) het verzet (13), de vlucht van 1940 (11), de Belgen in Frankrijk (9,5), collaboratie/

repressie (8,5), krijgsgevangenen (8) en de Belgen in Groot-Brittannië (7). Ondanks het gewicht van de laatste wereldoorlog stellen we toch met plezier vast dat de dagboeken die deze periode niet betreffen in opmars zijn (11 gevallen). Wat de Eerste Wereldoorlog betreft moet echter meer mogelijk zijn; schenkingen zijn steeds welkom

Een aantal documenten moet hier speciaal gesignaleerd worden, o.a. de memoires van de hoge ambtenaar bij Buitenlandse Zaken Fernand Van Langenhove (AB 1925-1925) over de jaren 1926-1980 (zie ook zijn archief). Naast deze memoires, een groot dagboek van een Antwerpse over de Eerste Wereldoorlog (AB 1961) en een lange brief met precieze inlichtingen over de publieke opinie die in het Saarland bij de heraanhechting bij Duitsland (AB 1976), betreffen de meest interessante manuscripten o.i. de Tweede Wereldoorlog. Voor en door mekaar: uittreksels van nota's van Hubert Pierlot van november 1939 tot mei 1940 (AB 1944), een historiek van de Dienst voor Bevoorradingen 1939-40 (AB 1942), het dagboek van een lid van de Brabantse provinciale Commissie voor de bescherming van kunstwerken in oorlogstijd uit 1940 (AB 1965), nota's van een vergadering van enkele personaliteiten van de autoritaire rechterzijde in september 1940 (AB 2002), een verslag van mei 1941 van arrondissementscommissaris Pierre Derriks over de publieke opinie in Limburg (AB 1976), de historiek van de clandestiene inlichtingsdienst Brave-Bravery (AB 1932), de memoires van een inlichtingsagent overgelopen naar de *Abwehr* (AB 1921), een getuigenis over het syndicaal

verzet in de Antwerpse onderneming Mercantile Marine Engineering (AB 1952), een andere geschiedenis van het proces van de rexistische burgemeester van Fleurus door zijn zoon (AB 1941) en de reactie van ere-schepen Wim Geldolf op het werk van Lieven Saerens over Antwerpen en de joden (AB 1978).

Qua uitstraling van onze archiefbestanden is het natuurlijk leuk te kunnen vermelden dat naast wetenschappers, studenten en media het afgelopen jaar ook het beleidsvoorbereidend onderzoek gretig gebruik heeft gemaakt van SOMA-documenten. M.n. de experten van de parlementaire Lumumba-commissie hadden meer dan bijzondere aandacht voor ons Kongo-archief Edouard Pilaet en de fameuze operatie "*liquidation de Congo-meuble*" (voorbereiding van een moordaanslag op Lumumba). De persconferentie ter gelegenheid van de overhandiging van het tweede deel van het archief van Jean Van Lierde en de afwerking van de inventaris van zijn Kongo-archief (verschijnt in 2002) gaf de aanwezige journalisten dan weer de gelegenheid Van Lierde te interviewen over zijn contacten met Lumumba.

Tenslotte: dat ook de gedetailleerde ontsluiting van onze bestanden wordt voortgezet en op internet gebracht, is een evidentie. Een tijdelijke onderzoeker werd trouwens aangeworven om de bestaande inventarissen en lijsten versneld in te voeren in onze (via de hoger vermelde webstek te consulteren) *Pallas-database*. Weer een pluspunt voor de wetenschappelijke publieke dienstverlening...

Dirk Martin & Fabrice Maerten

Het microfilmen van kranten en tijdschriften

In maart 2001 ging een gezamenlijk project van de Koninklijke Bibliotheek en het SOMA van start om kranten en tijdschriften te kopiëren op microfilm. Deze operatie heeft drie doelstellingen. Een eerste is conservering: de originelen, die tijdens en na de oorlog vaak op papier van bedenkelijke kwaliteit zijn gedrukt moeten niet meer ter inzage gegeven worden, zodat er geen gevaar voor beschadiging of degradatie meer is. Een tweede voordeel is plaatswinst: de originelen kunnen worden ingepakt en op minder ruimte gestockeerd. Een derde voordeel is de

uitbreiding van de collecties. De Koninklijke Bibliotheek en het SOMA gebruiken elkaars collecties om leemtes in de reeksen in elke instelling zoveel mogelijk op te vullen. Bovendien worden titels uitgewisseld. Technisch worden de microfilms gemaakt door de Koninklijke Bibliotheek. De bibliotheek van het SOMA krijgt een kopie van elke film. Momenteel zijn 37 titels gefilmd. De microfilms worden onmiddellijk ontsloten via *Pallas* zodat de lezer titel en bezit kan terugvinden, via de terminals in de leeszaal of via de website www.cegesoma.be - database.

Dirk Luyten

Nieuwe collega's

Florence Degand (17.02.1977) werkt sinds 1 oktober 2001 en dat voor één jaar op het Centrum als attaché. Ze studeerde geschiedenis en bibliotheekwetenschappen aan de UCL en is belast met het invoeren van de plaatsingslijsten en archiefinventarissen in *Pallas*, de via internet raadpleegbare catalogus van het Centrum.

Frank Caestecker (29.06.1960), licentiaat geschiedenis van de Gentse universiteit, zette zijn universitaire studies voort in Warschau, Firenze, Osnabrück en de Verenigde Staten. In 1994 verdedigde hij met succes zijn doctoraatsverhandeling over “*Alien Policy in Belgium, 1830-1914. The creation of Guest Workers, Refugees and Illegal Aliens*”. Hij beschikt over een gevarieerde beroepservaring. Hij werkte voor het Brusselse Museum voor Moderne Kunst, het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen, de Vrije Universiteit Brussel, de Economische Hogeschool Sint-Aloysius en nog tal van andere instellingen. Hij is de auteur van verschillende publicaties, voornamelijk over migratie. Op 1 februari 2002 begon hij op het SOMA een onderzoeksmandaat van vier jaar met betrekking tot “Het onderzoek naar de Belgische uitwijzingspolitiek (1875-1975) en, meer in het bijzonder, de invloed van de twee wereldoorlogen erop”.

Beeldarchief

Fototheek: Aanwinsten

Door aankoop kon het SOMA een **belangrijke privé-verzameling** van in totaal 771 foto's verwerven. Ze is afkomstig **van een Duitse militair** die van 1940 tot 1943 op verschillende plaatsen in België gestationeerd was. Deze collectie is in twee opzichten waardevol: enerzijds geeft ze een waarheidsgetrouw beeld -

zonder propagandistische bijbedoelingen van het dagelijks leven van een Duitse legereenheid in ons land, en, anderzijds, laat ze ons doordringen in de persoonlijke visuele herinnering van een gewone Duitse soldaat aan wat hem het meest in onze contreien heeft getroffen. Hier volgt de inventaris van die verzameling:

Niet gedateerde foto's

Reeksnummer	Onderwerp	Aantal foto's
839/16/1	Aalst	1
2	Blankenberge	19
3	Brugge	15
4	Gentbrugge	1
5	Ledeberg	2
6	Melle	3
7	Overmere-Donk	3
8	Buitgemaakt Belgisch oorlogsmateriaal	7
9	Duitse soldaten tijdens een middagpauze	7
10	Troepentransport per trein	7
11	Uitgebrande olietanks	3
12	Uitreiking van eretekens	4
13	Niet-gelokaliseerde zichten en straatscènes	30
13/1	Kerkhoven en begrafenissen	23
13/2	Foto's van Duitse soldaten	85
13/3	Varia	27

Gedateerde foto's

A) 1940

839/16/14	Deinze (27 december)	1
15	Dendermonde (23 september)	16
17	Gent. Kunsttentoonstelling (13 juli)	2
18	Gent. Het leven in een soldatenkwartier (priesterseminarie) (juli-okt.)	13
19	Lokeren (7 oktober)	2

B) 1941

839/16/20	Brussel. Aflossing van de Duitse wacht aan het koninklijk paleis te Laken (10 april)	3
21	Brussel. De haven van Brussel (10 april)	3
22	Brussel. Zichten en straatscènes (1941)	10

Een Duitse veldkeuken op het pleintje voor de Brugse Stadsschouwburg kon in juni 1940 op een grote toeloop rekenen, niet alleen van Duitse soldaten, maar ook van hongerige Bruggelingen. (Coll. SOMA)

In de omgeving van Gent: Twee Duitse militairen vergapen zich in maart 1941 aan een rudimentaire "Openbare schuilplaats". (Coll. SOMA)

23	Brussel. De Heizelpaleizen (1941)	7
24	Brussel. Optocht van de Vlaamse Wacht (1941)	5
25	Brussel. Vertrek van Duitse troepen uit het Collège Saint-Michel (1941)	7
26	Brussel. Franse krijgsgevangenen in de Kadetten-School van Laeken (1941)	1
27	Brussel. Duitse officieren in de Kadettenschool van Laeken (1941)	2
27/1	Geel (?). Kermis (25 augustus)	2
28	Gent. Zichten en straatscènes (maart-juni)	65
29	Gent. Coupure (april-juni)	6
30	Gent. Viering van <i>Führers Geburtstag</i> (april)	10
31	Gent. Stadspark (maart-juni)	?
32	Gent. Het leven in een soldatenkwartier (priesterseminarie) (23 mei)	15
33	Kortrijk. Zichten en straatscènes (1941)	26
34	Kortrijk. Duitse soldaten vieren Kerstmis (dec.)	18
35	Lokeren (9-13 april)	6
36	Oostakker (20 april)	2
37	Kanaal Gent-Terneuzen (april-mei)	8
38	Kanaal Gent-Brugge (13 april)	6
39	Landhuizen langs de weg Antwerpen-Maria-ter-Heide (16 april)	3
40	Uitstap langs een kanaal (24 mei)	5
41	Wandeling langs de Leie (24 mei)	3
42	Afmarcherende Duitse soldaten (28 mei)	9
43	Idem (28 december)	12

C) 1942

839/16/44	Dinant. Zichten en straatscènes (februari)	31
45	Dinant. Duitse troepen (februari)	17
46	Bivak op de Kluisberg (juli)	43
47	Knokke. Zichten en straatscènes (maart-april)	16
48	Knokke. Duitse troepen (maart-april)	8
49	Kortrijk. Zichten en straatscènes (juli)	6
50	Kortrijk. Duitse soldaten verpozen in het <i>Soldatenheim</i> (3 juli)	10
51	Roeselare. Kermis (juli)	3
52	Roeselare. Zichten en straatscènes (juli)	6
53	Roeselare. Langs het kanaal (juli)	5
54	Rumbeke (juni)	13
55	Duitse soldaten bij het aardappeljassen (10 mei)	3
56	Afmars langs een kanaal (13 mei)	5
57	Afscheid van <i>Hauptmann</i> Janson (28 mei)	12
58	Kerstviering	4

D) 1943

839/16/59	Duitse soldaten met meiklokjes (17 april)	3
60	Duitse soldaten in een tentenkamp (8 juli)	27
61	Duitse soldaten op transport langs de weg (23 juli)	6
62	Wapeninspectie (augustus)	12
63	Aan de Leie	2

Wij bedanken **Ridder Raynier van Outryve d'Ydewalle** uit Beernem voor het in bruikleen geven van veertig nogal uitzonderlijke foto's over Léon Degrelle en het Rexisme in de dertiger jaren. Deze documenten werden gescand en kunnen voortaan op onze website

(www.cegesoma.be) bekeken worden. Wij ontvingen eveneens interessant fotomateriaal over de Eerste Wereldoorlog van **Jacques Drouart** en **Emmanuel De Bruyne** en over de *Groupe G* (Sector Ath) van **Fabrice Maerten**.

Frans Selleslagh

*Op hun paasbest uitgedoste burgers en Duitsers in piekfijn uniform kuieren in de zomer van 1942 langs de kermisattracties te Roeselare.
(Coll. SOMA)*

Onderzoeksmandaat verlengd

Bénédicte Rochet is op het SOMA haar derde jaar ingegaan van het onderzoeksproject “De Belgische administratie van 1940 tot 1945: toevluchtsoord en bakermat van de naoorlogse modernisering ?”.

Bibliotheek

Aanwinsten

Het voorbije jaar (toestand op 1 december 2001) heeft de bibliotheek 916 nieuwe werken verworven.

Monografieën met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog maken niet langer de hoofdbrok van de aankopen uit. 'Slechts' 326 titels hebben betrekking op deze oorlog. Verscheidene werken hebben evenwel een band met het conflict: het Francoregime en de Spaanse burgeroorlog, de *Komintern* of extreemrechts in Europa. Het aandeel Duitse boeken is sterk toegenomen. We hebben bijzondere aandacht besteed aan de recente Duitse historiografische productie over geweld als maatschappelijk fenomeen in het algemeen en oorlogsgeweld in het bijzonder. Dit accent is niet toe-

vallig: twee onderzoekers werken aan een project om de maatschappelijke impact van de oorlogen op het vlak van misdrijven van gemeen recht, prostitutie en politiek geweld te herevalueren.

In tegenstelling tot vorig jaar, konden we geen grote boekenbestanden meer integreren in onze collectie, behalve stukken van de persoonlijke bibliotheek van Jean Van Lierde. De ploeg bibliotheekmedewerkers is gelukkig uitgebreid met Max Adelsdorfer, die is aangeworven voor één jaar als documentalist. Hij is erin geslaagd een belangrijke steun te geven aan Hilde Keppens voor de invoering van de boeken uit de antiquarische aankopen van het jaar 2000.

Alain Colignon

Chantal Kesteloot en Dirk Luyten,
beiden vorsers van het SOMA, werden bevorderd
tot eerstaanwezend assistent.

De Belgische administratie van 1940 tot 1945

Toevluchtsoord en bakermat van de naoorlogse modernisering ?

Sinds de opkomst van het kapitalisme was het economisch liberalisme aan zet. Het economische leven werd grotendeels overgelaten aan de wetten van vraag en aanbod en er bestond slechts een geringe mate van overheidsinterventie. Eind jaren '20, begin jaren '30 kwam in deze situatie echter verandering. De destabiliserende economische crisis en de vele sociale eisen zetten de Belgische staat ertoe aan zijn rol te herdefiniëren. Hij werd omgevormd tot een interventionistische staat. De groeiende staatstussenkomst leidde niet enkel tot een expansie van de administratie op het vlak van personeel en diensten, maar ook tot een conceptuele vernieuwing van het beleid en de gebruikte methoden. Om te beginnen werden onder de hoede van de administratie overlegorganen tussen werkgevers en werknemers in het leven geroepen. Omdat er van institutionalisering geen sprake was, beantwoordden ze niet voor iedereen aan de verwachtingen. Voorwerp van het onderzoek (SOMA/DWTC, sinds oktober 1999) is de impact van de Tweede Wereldoorlog op deze dirigistische tendens van de Staat, op de administratieve modernisering en op de sociaal-economische organisatie van na de oorlog. Het gaat niet om de studie van het sociaal-economische beleid van tijdens en na de oorlog, maar om de analyse van de uitwerking van dit beleid door de centrale administratie.

De Duitse bezetting betekende het einde van de bestaande overlegorganen tussen werkgevers en werknemers. Voortaan werden de arbeidsvoorwaarden, de lonen, de prijzen, de economische organisatie... beheerd door de Staat, meer bepaald door Nieuwe-Ordegezinde administratieve diensten. De administratie onderging ingrijpende veranderingen; omvangrijke bijkomende diensten werden opgericht en de vele nieuwe recruten brachten moderne socio-economische ideeën mee. Gevolg was een stroom reflecties en studies over de te volgen politiek van de Staat binnen departementele studiediensten, maar ook daarbuiten in het kader van studienetwerken in economische en academische kringen. De Belgische administratie wou de coördinatie en de planning van het regeringsbeleid versterken: komen tot één enkele politiek om bevoegdheidsgebieden en tegenstrijdige richtlijnen te vermijden. De unificatie en de vereenvoudiging van de wetgeving, reglementen en administratieve methodes moesten het beleid versterken. De administratie diende haar beleid op precieze wetenschappelijke grondvesten te steunen, doordrongen van de nieuwe sociaal-economische theorieën. Ze moest gekwalificeerd personeel aanwerven en een beroep doen op andere instellingen zoals de universiteiten.

Het beleid conceptueel uitwerken is één zaak. Maar dat betekende nog niet dat het daadwerkelijk uitgevoerd werd. Deze

studie richt zich op het beleid van de prijzen en lonen, twee essentiële elementen in het dagelijkse leven van de bevolking met een bijzonder mobiliserend karakter. Voornamelijk cijfermatig bestudeerd (cfr P. Scholliers), verdient het probleem van de vorming van prijzen en lonen een uitgewerkte studie. Deze politiek is interessant, want met name tijdens de Tweede Wereldoorlog waren verscheidene instanties erbij betrokken: de ministeries van Economische Zaken, Arbeid en Sociale Voorzorg, Financiën en Binnenlandse Zaken. Deze veelheid van diensten maakte de uitwerking, de uitvoering en de controle van het beleid moeilijker. Conflicten tussen de verschillende diensten waren dan ook legio. Bovendien speelde ook de *Militärverwaltung* een rol. De werkgevers die verheugd waren over hun herwonnen vrijheid, waren evenzeer een belangrijke speler in het veld. Die veelheid aan actoren had de groei van uiteenlopende inzichten en de versnippering van het beleid tot gevolg. De interpretatieverschillen leidden tot een aanzwellende stroom betwistingen voor de rechtbanken.

De oorlogsadministratie moest in een particuliere context functioneren. De oorlog legde zijn bijzondere beperkingen op. Vele nieuwe gezichten verschenen op het terrein. Maar aan de andere kant was er ook geen totale breuk met wat

voorafging. Er bestond ook een zekere continuïteit met de jaren '30. Zo werd de tendens naar meer overheidsingrijpen verder doorgezet. In 1940 leidde een aantal factoren ertoe dat de diensten zich onafhankelijker van de hiërarchie gingen opstellen. De parlementaire controle was weggevallen en de top van de uitvoerende macht, de secretarissen-generaal, werd beperkt in zijn bewegingsvrijheid door de *Militärverwaltung* en de “politiek van het minste kwaad”. Toch moet vermeld worden dat de diensten aan controle van de administratie onderworpen bleven: de budgettaire controle door het Ministerie van Financiën was een waar drukkingsmiddel ten aanzien van administratieve vernieuwing. Bedoeling is na te gaan in hoeverre deze beweging in de richting van een verzelfstandiging van de diensten daadwerkelijk plaats heeft gehad en bovenal na te gaan of ze sporen nagelaten heeft na de oorlog. In 1944 namen de vroegere officiële instanties hun plaats weer in. Een herstel van de orde hield een keuze van personen, diensten en organismen in. De reorganisatie vond plaats in een rationaliseringslogica die een vlug herstel van het sociaal-economische weefsel mogelijk moest maken. In de gewijzigde context kon de Staat geen andere rol opnemen dan die van een *Welfare State*, die een politiek inhield, gecoördineerd en gepland door nieuwe instanties.

Bénédicte Rochet

Het *International Committee for the History of the Second World War* (Internationaal Comité voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog) beschikt voortaan over een webstek op de site van het *Institut d'Histoire du Temps présent* (Parijs): www.ihtp.cnrs.fr

De Belgische inlichtingsdiensten, 1940-1945

Het project ‘Inlichtingsdiensten’ loopt nu een jaar. Meer dan op de evenementiële en organisatiegeschiedenis ligt het accent op het maatschappelijk weefsel achter de verschillende diensten. Wie zijn de agenten ? Uit welke sociaal-economische kringen komen ze ? In welke mate beïnvloedt het milieu hun activiteiten ? Ook de vraag naar de reproductie van de sociale hiërarchie binnen elk net, vooral via de recrutering wordt gesteld. Zijn de traditionele economische, politieke, culturele kaders ook de kaders van de netten ? Welke plaats bekleedden vrouwen en jongeren ? Het engagement van de leden van de netten is gebaseerd op de verdediging van een aantal waarden. Wordt de verzuiling gereproduceerd bij de recrutering voor de verschillende diensten of is het patriotisme de motivatie van alle agenten, ongeacht hun politieke positie ? Speelden behalve patriotisme nog andere waarden een rol, zoals het anti-fascisme ?

Een eerste schets van deze maatschappelijke benadering van de inlichtings- en actiediensten is recent gepubliceerd in nr. 9 van de *BEG* onder de titel “*Services de renseignements et société: le cas du réseau Tégal, 1940-1944*” (“Inlichtingsdiensten en maatschappij: casus Tégal, 1940-1944”).

Emmanuel Debruyne

*Dienst Beagle [1944 ?].
Uiterst rechts, Albert
Toussaint, hoofd van
de dienst.
(Coll. SOMA)*

Project “De Duitse diamantpolitiek in België tijdens de Tweede Wereldoorlog”

De Duitse diamantpolitiek werd in grote mate geleid door de diamantschaarste in de Duitse oorlogsindustrie. Diamant is de hardste natuurlijke grondstof en is daarom, in zijn lagere kwaliteitscategorie, geschikt als slijp- of boormateriaal in de strategische precisie- en munitie-industrie. Naast de handel in sierdiamanten bestaat dus een belangrijke markt voor industriediamanten die vooral tijdens de Tweede Wereldoorlog, vanwege zijn groeiend strategisch belang, tot ontwikkeling kwam. De diamantschaarste in Duitsland betrof vooral dit type diamanten. Het hoeft geen betoog dat ook de geallieerden en vooral de Verenigde Staten zich in die periode eveneens als grote verbruikers van industriediamant ontpopten.

De studie van de Belgische diamantnijverheid wordt vooral interessant als men weet dat 's werelds belangrijkste diamantontginningsbedrijf – de Forminière – in Belgisch-Kongo opereerde en dat de Kongolese, en dus de Belgische

overheid hoofdaandeelhouder was. De distributie van de door de Forminière geproduceerde ruwe diamanten voor industriële doeleinden werd traditioneel verzorgd door het monopolistische diamantkartel onder controle van het Zuid-Afrikaanse De Beers. Om te beletten dat diamanten, waarvan het grootste deel van Kongolese afkomst, geleverd werden aan de As-mogendheden, werd de volledige distributie onder Britse regeringscontrole geplaatst. Stilaan wordt duidelijk dat de Belgische regering in Londen, als hoofdaandeelhouder van de grootste leverancier van strategisch vitale industriediamanten en met het oog op de nakende bevrijding van Antwerpen, zich in een unieke positie bevond om de belangen van de Antwerpse diamantnijverheid te behartigen. Tegelijkertijd trachtten de Nieuwe-Orde-diamantinstellingen in Antwerpen zelf het doodbloeden van de sector te vermijden door de Duitse plundering van diamantvoorraden en de deportatie van hooggespecialiseerde diamantbewerkers zoveel mogelijk te verhinderen.

Eric Laureys

De ordehandhaving te Brussel tijdens de twee wereldoorlogen

Door het recente boek van Sophie De Schaepdrijver (*De Grootte Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*) raakte de Eerste Wereldoorlog bij Belgische historici weer volop in de belangstelling. De vernieuwing van de historiografie over deze periode startte een goede tien jaar geleden met de oprichting van het onderzoekscentrum van het *Historial de la Grande Guerre*. Omwille van zijn internationale aanpak (Duitse, Engelse en Franse historici) is het erin geslaagd een Europese stroming te doen ontstaan die, tegenover de klassieke militaire geschiedenis die tot voor kort de geschiedschrijving over de Eerste Wereldoorlog domineerde, een sociale en culturele geschiedenis van '14-'18 poogt te brengen. Het onderzoek in het kader van het door de DWTC gefinancierde project "Geweld, criminaliteit en oorlog: een vergelijkende aanpak van de twee wereldconflicten" is sterk door deze nieuwe stroming beïnvloed. Toch hebben we eraan gehouden ook de Tweede Wereldoorlog in het project te integreren.

De twee oorlogen expliciet vergelijken maakt het enerzijds mogelijk de continuïteit in de bekommernissen van de bezetter, de reacties van de administratie en de installatie van een gemengd systeem van controle van de bevolking vast te stellen. Anderzijds laat het toe de

verschillen tussen beide oorlogen te ontdekken waarin de radicalisering van het Duitse bezettingsregime, de veranderingen in de Belgische samenleving tijdens het interbellum en de evolutie van de ordehandavingskorpsen tot uiting komen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog lijken de Duitse autoriteiten een nogal uniform blok te vormen (ook al zijn er maar weinig studies over het functioneren van de bezetter achter de frontlijn). Naast de militaire politie, die optreedt telkens ergens soldaten bij betrokken zijn, richten de militaire autoriteiten in 1915 een zedenpolitie op om de prostitutie te controleren. Aan Belgische zijde zijn de nationale overheden naar Le Havre gevlucht; de provinciale administratie draait op halve kracht; enkel de gemeenten verzekeren de continuïteit van de Belgische staat in het dagelijkse leven. Vanaf 14 augustus neemt de Brusselse gemeentelijke overheid de rol op zich van regionale en nationale vertegenwoordiger (cfr. de persoonlijkheid van Adolphe Max, het belang van Brussel voor de oprichting van het *Comité central*, later *Comité national* geheten). Haar autoriteit zal tijdens de oorlog enkel worden gecontesteerd door het *Comité national*, dat er in zekere zin naar streeft een officieuze regering te worden. Van de vier traditionele ordehandhavers blijft in bezet

gebied alleen de gemeentelijke politie over. De geschiedenis ervan is *un terrain d'étude quasi vierge*¹, ook al beschikken we voor Brussel over werken die betrekking hebben op de periode vóór 1914. Aan de vooravond van de oorlog is de Brusselse politie een stevig ingebedde instelling die over het volledige grondgebied een strikte controle uitoefent. Ze is waarschijnlijk de machtigste van België. Leger en rijkswacht hebben zich achter de IJzer verschanst en de Burgerwacht is ontbonden. Toch richt de Brusselse gemeentelijke overheid nieuwe eenheden op om de gemeentelijke politie bij te staan, met name de *garde bourgeoise* en de *garde ouvrière*. Het brandweerkorps wordt eveneens ingeschakeld bij bewakingstaken.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is het aantal actoren op alle niveaus veel groter. De *Militärbefehlshaber* is theoretisch natuurlijk wel heer en meester en beschikt met de *Feldgendarmarie*, de *Geheime Feldpolizei* en de *Abwehr* over drie poli-

tiekorpsen om de openbare orde te handhaven. Maar hij zal niet de enige blijven. In België verschijnen al erg snel andere Duitse instellingen zoals de *NSDAP*, de *Sipo-SD* of de *SS* op het toneel die een deel van de ordehandhaving opeisen. Op het niveau van de Belgische staat bestaat er met de aanwezigheid van de secretarissen-generaal een soort van nationale regering die een doorgeefluik wordt voor de Duitse verordeningen. Bovendien blijven ook de provinciale en gemeentelijke overheden voortwerken. Op politieel vlak uit deze politiek zich in continuïteit. In tegenstelling tot de Eerste Wereldoorlog verschijnt er tussen 1940-1945 een vierde actor: de collaboratie- en verzetsbewegingen. Tijdens de oorlog richten de collaboratiebewegingen privé-milities op waardoor het evenwicht tussen de Belgische en Duitse ordediensten wordt verstoord. Alhoewel het verzet door zijn gewapende acties een destabiliserende factor vormt, streeft het er op het einde van de oorlog naar om een actieve rol te spelen in de ordehandhaving.

Benoît Majerus

¹ Lode VAN OUIRIVE, Yves CARTUYVELS & Paul PONSAERS, *Les polices en Belgique. Histoire socio-politique du système policier de 1794 à nos jours*, Brussel, 1991, p. 107.

Op 28 en 29 november 2002 organiseert het SOMA een internationaal colloquium rond “Oorlog en economie”. Hou deze data alvast vrij !

Civilisatie of brutalisering ? De Belgische bevolking en de wereldoorlogen

Onder invloed van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen is de wetenschappelijke belangstelling voor het fenomeen “geweld” in de loop van de jaren ’90 enorm toegenomen. Ook in de geschiedschrijving wordt “geweld” stilaan een centrale notie. In het historische debat tekenen zich twee schijnbaar tegengestelde tendensen af. Kristallisatiepunt van het debat is de inschatting van de extreme geweldservaringen tijdens beide wereldoorlogen.

Een eerste groep vertrekt vanuit de civilisatietheorie van de Duitse socioloog Norbert Elias ¹. Elias ging uit van een geleidelijke afname van het gebruik van fysiek geweld sinds de Nieuwe Tijden. Hij schreef dit fenomeen toe aan een toenemende *Zwang zum Selbstzwang*, die zijn oorsprong vond in een toenemende arbeidsdifferentiatie (en de daaraan gekoppelde verlenging van de interdependentieketens) en de geboorte van de moderne staat (geweldmonopolie). In een aantal West-Europese landen zijn lange-termijnstudies gemaakt die Elias’ stelling kwantitatief lijken te onderbouwen. Veelal wordt hierbij weinig aandacht besteed aan de korte-termijnfactor oorlog, hoewel een

prominent “eliasiaan” als Abram de Swaan uitbarstingen van geweld tijdens oorlogsperiodes perfect meent te kunnen inpassen in de civilisatietheorie.

Een heel ander geluid is onder meer te vinden bij de vorsers van het *Historial de la Grande Guerre* in Péronne. Annette Becker en Stéphane Audouin-Rouzeau beschouwen de notie “geweld” als één van de kernconcepten voor een goed begrip van de Eerste Wereldoorlog. Beide historici kennen grote waarde toe aan het concept “brutalisering”, uitgewerkt door George Mosse. Volgens Mosse is het Duitse politieke leven tijdens het Interbellum brutaler geworden door de geweldservaringen tijdens de oorlog, met name aan het front ². Becker en Rouzeau achten het concept van toepassing op alle Europese samenlevingen ³. Diverse vormen van geweld beschrijvend (*thick description*), verzetten ze zich tegen een “bloedloos” historisch discours over de oorlog. Hun invalshoek is uitgesproken cultuurhistorisch van aard.

Bedoeling is te peilen naar de impact van de oorlogservaring op de Belgische samenleving vanuit het oogpunt “geweld”. Het

¹ N. ELIAS, *Über den Prozess der Zivilisation. Sociogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, Basel, 1939.

² G. MOSSE, *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of World Wars*, London, 1990.

³ S. AUDOIN-ROUZEAU & A. BECKER, *14-18 retrouver la Guerre*, Paris, 2000, p. 48-49.

onderzoek moet zich ten aanzien van het dilemma brutalisering-civilisatieproces positioneren. Beide stellingen moeten geconfronteerd worden met het concrete materiaal, zonder in de teleologische val te trappen. Natuurlijk mag het onderzoek niet beperkt blijven tot een mogelijke toe- of afname van het geweld. Ook een kwalitatieve analyse is noodzakelijk. Vanuit een historisch standpunt zijn sociologische en antropologische benaderingswijzen van geweld het meest bruikbaar. Concreet richt het onderzoek zich op een relatief beperkte geografische omschrijving. Deze beperking is noodzakelijk, aangezien zonder gedetailleerde kennis van de omstandigheden gewelddaden niet

anders als zinloos en onbegrijpelijk kunnen schijnen.

Een eerste aanzet werd gegeven door het verzamelen van onuitgegeven doodsoorzakenstatistieken van het NIS. Deze gegevens maken het mogelijk de lange-termijnevolutie van de homicides vrij gedifferentieerd te schetsen (regionale patronen, moordwapens, sekse van de slachtoffers...). Voor een goed begrip ervan worden ze geconfronteerd met ander statistisch materiaal. Uiteindelijk doelstelling in dit verband is voor de periode 1900-1960 een gestoffeerde analyse van moord en doodslag te verkrijgen.

Antoon Vrints

Europe in Exile. European Exile Communities in Britain 1940-1945, uitgegeven door Martin CONWAY & José GOTOVITCH, Oxford, Berghahn Books, 2001, 288 p.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Londen omgevormd tot een Europese stad. Vrij onverwacht werd ze stilaan een toevluchtsoord voor vele duizenden Europese burgers die uit vrije wil of onder druk van de oorlogsgebeurtenissen naar Groot-Britannië uitweken om er een veilig onderkomen te zoeken. Militairen, eerste ministers, koningen, bureaucraten, vrouwen en kinderen, allen werden ze geconfronteerd met de onzekerheden en de gevaren van een bestaan midden een vreemd cultureel landschap. Dit fenomeen van een Europese ballingschap in Groot-Britannië werd tot nu toe verwaarloosd door het historisch onderzoek over de Tweede Wereldoorlog. In dit innovatief werk neemt een internationale ploeg historici het reilen en zeilen van vluchtelingen uit België, Frankrijk, Nederland, Polen, Noorwegen en Tsjecho-Slowakije onder de loep.

Het boek is verkrijgbaar bij Berghahn Books Ltd., 3 Newtec Place, Magdalen Rd., Oxford, OX4 1RE; tel.: +44(0)1865 250011, fax: +44(0)1865 250056, email: publicityUK@berghahnbooks.com

De uittocht van inwoners van Charleroi naar Tarn-et-Garonne in mei 1940

Herinnering en weerzien...

Van 10 tot 14 mei 2000 organiseerden de vereniging “Arkheia. Histoire. Mémoire du 20e siècle” en de stad Montauban (Tarn-et-Garonne) een colloquium ¹ over “*La France du repli: les réfugiés dans le Midi, 1940*” waaraan een veertigtal Franse en buitenlandse sprekers deelnamen (zie *Be richtenblad* nr.35, p.35-36). De doelstelling van het colloquium was een onderzoek van de uittocht van Belgen, Fransen, Spanjaarden en anderen naar het zuidoosten van Frankrijk. Tijdens die studiedagen bleek dat de Belgische vluchtelingen bij het begin van de Tweede Wereldoorlog veruit in de meerderheid waren in de streek. Tevens werd het accent gelegd op de talrijke initiatieven die zowel door de Franse lokale overheid als door de Belgen zelf werden genomen om hulp te verlenen. Een getuigenis maakte bv. gewag van de aanwezigheid van het gemeentebestuur van Charleroi o.l.v. gemeentesecretaris **Alfred Michotte** in Montauban in 1940. Die groep mandatarissen en tal van inwoners van Charleroi hadden die lange reis naar het zuiden met vrachtwagens van de brandweer en van de vuilophaaldienst ondernomen. Deze anekdote werd bevestigd tijdens het Salon “*Vacances loisirs*” in Charleroi. Tot grote verbazing van de Dienst Toerisme van Tarn-et-Garonne, die op het Salon aanwezig was, wendden inwoners van Charleroi zich tot hun stand om hun uittocht naar het zuidoosten van Frankrijk te vertellen en goede herinneringen op te halen aan de streek en haar bevolking.

Het colloquium en de verschillende getuigenissen zetten de Stad Charleroi en de *Conseil général* van Tarn-et-Garonne ertoe aan met elkaar in contact te treden om die herinneringen aan een vergeten tijd op een stevige leest te schoeien. Via **Max Lagarrigue**, een historicus en de organisator van het colloquium, en **Paul Rousseau**, adjunct-directeur bij de dienst stadsanimatie en vrijetijdsbesteding van Charleroi, werd met een project gestart. Hiermee wil men inwoners van Charleroi terugvinden die vanaf mei 1940 naar Tarn-et-Garonne getrokken zijn, hun getuigenissen verzamelen en ze daarna opnieuw in contact brengen met de onthaalgezinnen van 1940 of hun afstammelingen, dankzij een reis naar Tarn-et-Garonne in de loop van de maand mei 2002.

Een oproep in de lokale pers leverde een vijftigtal namen en adressen op van kinderen en/of ouders, afkomstig van Charleroi, die bij de Duitse inval richting zuidoosten vertrokken zijn. Een eerste contact vond op 19 oktober 2001 plaats in het kasteel van Monceau-sur-Sambre. Die door de Stad Charleroi georganiseerde dag bood de getuigen niet alleen de gelegenheid elkaar te ontmoeten maar ook herinneringen op te halen. Die ontmoeting genereerde heel wat gegevens en documenten en was zeker op relationeel en emotioneel vlak heel belangrijk, omdat tal van personen die samen de uittocht hadden meegemaakt zich meer dan zestig jaar later voor het eerst opnieuw terugzagen.

¹ De Acta zijn gepubliceerd in *1940, la France du repli. L'Europe de la défaite*, Toulouse, Editions Privat, 2001, 384 p.

Het SOMA werd gevraagd dit project wetenschappelijk te ondersteunen door o.m. de uittocht in de algemene context van de Tweede Wereldoorlog te situeren, documenten aan te brengen en een methode voor het interview voor historische doeleinden uit te werken. Het einddoel is de realisatie van een video waarin de uit-

tocht van inwoners van Charleroi naar het zuiden wordt weergegeven aan de hand van gefilmde interviews, evenals een publicatie. De enquêtes bij de getuigen zullen worden gevoerd door twee studenten communicatie van het IPSMA-Charleroi in samenwerking met het videoatelier derde leeftijd van de Stad Charleroi

Bénédicte Rochet

Langs de wegen van de “Collectieve Herinnering”

Dit door het *Mémorial de Caen* ingeleide project verenigt zes Europese partners: Het *Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland* (Duitsland), het SOMA (België), het *Museo Gernika* (Spanje), het *Mémorial de Caen* (Frankrijk), het *Istituto beni artistici, culturali e naturali* (Italië) en het *D-Day Museum* (Verenigd Koninkrijk). Zij hebben zich voorgenomen samen de weg af te bakenen voor een “Collectieve herinnering” aan de twee wereldoorlogen en aan de Spaanse Burgeroorlog. Dit project, dat beantwoordt aan de tijdgeest, werd zorgvuldig uitgewerkt tijdens voorbereidende vergaderingen te Brussel (maart 2001) en te Parijs (september 2001) en verkreeg de steun van de Europese Commissie die met een aanzienlijke financiële bijdrage over de brug komt.

Op termijn (oktober 2002) moet het project leiden tot de realisatie van een inter-site in de talen van de zes deelnemende landen. Hij zal een selectie aanbieden van de belangrijkste plaatsen die aan de twee wereldconflicten en aan de Spaanse Burgeroorlog herinneren. De uitgekozen plaatsen zullen worden gegroepeerd volgens door de partners vastgelegde gemeenschappelijke thema's. Die onderwerpen zullen op hun beurt door de deelnemende

instellingen kunnen opgesplitst worden. Het geheel moet een algemeen beeld van de conflicten geven, met het grote publiek en de scholen als doelgroepen.

Voor elke plaats komt er een fiche met historische en toeristische gegevens die het ‘herinneringstoerisme’ zal moeten promoten (musea, gedenktekens, kerkhoven, enz.). Ze zal zo mogelijk eigentijdse illustraties bevatten en verwijzen naar andere belangrijke sites.

Het gemeenschappelijk overleg dat in oktober 2001 te Caen en in november 2001 te Bologna plaatsvond wordt met behulp van het extranet voortgezet. Met dit aan de behoeften van de partners aangepaste werkinstrument is het mogelijk informatie uit te wisselen, aan discussies on line deel te nemen en een gemeenschappelijke databank te voeden die de basis van een website zal vormen, met het Frans als voertaal.

Tot nu toe werden een honderdtal gedenkplaatsen in België geselecteerd. Ze zijn verdeeld over het hele grondgebied en evoceren de belangrijkste mijlpalen in het verloop van de Eerste en Tweede Wereldoorlogen. De redactie van begeleidende teksten, is begonnen en zal zeker nog vele weken duren.

Anne Godfroid

Aan alles komt een eind...

Het laatste nummer in de reeks Jours de Guerre

Om het allerlaatste deel van de reeks *Jours de Guerre* te vieren, organiseerden Dexia en het SOMA op 3 december 2001 in het Auditorium de Ligne een studiena-

middag waarin op de reeks teruggekeken werd. Bijna 250 personen namen deel, wat meteen de levensvatbaarheid van de collectie en de interesse die ze heeft opgewekt, aantoonde. De serie waarmee in 1989 van start gegaan werd, telt nu 24 delen of een ware encyclopedie van 4.000 pagina's (en meer dan 2.000 foto's) over de Tweede Wereldoorlog in België.

Oorspronkelijk moest de publicatie de TV-serie van de RTBF begeleiden, maar al snel werd duidelijk dat een gedrukte publicatie ook syntheseartikels moest bieden en dus de evocaties, getuigenissen en analyses van op TV moest overstijgen. Vandaag telt deze unieke reeks zowel vulgariserende arti-

kels, syntheses van bestaand onderzoek als originele bijdragen die nog niet eerder werden gepubliceerd. De laatste aflevering, *Jours de Paix*, bevat artikels over de politieke belangen bij de bevrijding, de repressie van de collaborateurs, de terugkeer van de gevangenen, de verhoudingen tussen België en de geallieerden. Het deel werd vervolledigd met een selectieve bibliografie met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog in België en met een index op alle in de reeks voorkomende namen. Een nummer dus dat kan aanbevolen worden.

In de loop van deze namiddag, voorgezeten door **José Gotovitch**, werden drie themata aangesneden. **Renaud Gahide** (Dexia) had het over het waarom van het uitgeversavontuur van één van de belangrijkste Belgische banken – toen nog het Gemeentekrediet. De spreker bracht niet alleen een aantal feiten in herinnering, hij had ook enkele verrassingen in petto voor het publiek: met name de heruitgave van de volledige – op dit ogenblik uitgeputte – reeks in de vorm van een e-book en vooral de voorbereiding van een Nederlandstalige versie op dezelfde drager.

Francis Balace (Ulg), die de leiding had over de collectie, bracht de kwestie van de vulgarisering in de geschiedenis en het door de publicatie aangesproken publiek ter sprake. Met zijn bekend redenaarstalent vertelde hij over de ontstaansgeschiedenis van de reeks, waarbij hij uitvoerig inging op de problemen van het schrijven over een periode in de geschiedenis die qua engagementen en de inzet van individuele en collectieve herinneringen zo bij-

zonder is. Hij herinnerde aan de essentiële rol van de getuigenissen voor de uitwerking van de reeks, maar preciseerde tegelijk dat die getuigenissen alléén niet toegelaten zouden hebben om een dergelijk initiatief op poten te zetten.

Pieter Lagrou (IHTP-CNRS) plaatste het initiatief in een breder kader door de reeks

te vergelijken met gelijkaardige initiatieven in Frankrijk en Nederland. Zo toonde hij aan dat België absoluut niet verlegen hoeft te zijn, betreurde evenwel de geringe verspreiding in het buitenland.

De zitting werd besloten met vragen vanuit de zaal, een teken van de blijvende interesse voor deze periode.

Chantal Kesteloot

Jeugd en Maatschappij. Jaren 30 – Jaren 60

Het nummer van de *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* dat in het voorjaar van 2001 verscheen, was gewijd aan het thema “Jeugd en Maatschappij”. De bedoeling van dit nummer was zowel een stand van zaken opmaken, een springplank vormen voor nieuw onderzoek als de wetenschappelijke discussie voeden. Diezelfde dubbele optiek vormde ook de motivatie voor de organisatie van een studiedag door het SOMA op 13 december 2001 die meer bepaald betrekking had op de jaren dertig en zestig, twee uitzonderlijk geëngageerde en enthousiaste periodes. De studiedag werd ingeleid door **Louis Vos** die de problematiek bekeek vanuit een theoretische invalshoek. Verschillende aspecten werden uitgewerkt: de genderverschillen, de generatiekloof en de respectievelijke socialisatiemodellen, het belang van objectieve en subjectieve factoren, de clichés die jeugd aan progressiviteit en ouderdom aan conservatisme koppelen.

Wie zijn nu die jongeren die zich engageerden en aan welke soorten engagement gaven ze de voorkeur, was de vraagstelling van het eerste deel van de studiedag.

Deze meer traditionele benadering verkende de thematiek van het engagement via de verschillende politieke stromingen, van extreem-rechts (**Francis Balace**) over de katholieke (**Paul Wynants**) en socialistische (**Alain Colignon**) milieus tot de communistische beweging (**José Gotovitch**). Door welke waarden werd dat engagement gevoed, welke bijzonderheden kunnen worden onderkend en hoe kwamen die tot uiting? Enkele bijzonder interessante zaken konden

worden opgetekend zoals het op het einde van de jaren zestig quasi revolutionaire karakter van de KAJ-élite, dat veeleer in tegenspraak was met een veel traditionelere basis of nog het belang van het uniform van de *Jeunes Gardes* voor de

Karakteristiek voor de jaren zestig was de opkomst van een jongerencultuur, - mode en -engagement. **Marc Hooghe** deed het verhaal van de mobilisering van de jongeren en hun engagement via wat men de

groepsverbondenheid. De rol of de afwezigheid van de vader werd ook naar voor geschoven om bepaalde soorten engagement te verklaren. Zoals de ervaring van de Eerste Wereldoorlog via de figuur van de vader een doorslaggevende factor geweest lijkt te zijn voor extreem-rechtse jongeren, noteren we dat het verblijf in de partij scholen van Moskou rol en model vormden voor de communistische kaders.

Het tweede gedeelte van de studiedag benaderde de kwestie vanuit een meer vernieuwend oogpunt: dat van delin kwente jongeren, een kwestie die zowel vanuit het oogpunt van de wetgever (**Jenneke Christiaens**) als vanuit dat van de actoren en meer bepaald de jonge meisjes zelf (**Margo De Koster**) bekeken werd. De begrippen “normen” en “waarden” zijn essentieel om de houding van ouders te begrijpen die beroep deden op het gerecht om de zgn. zijsprongen van hun dochters recht te zetten.

nieuwe sociale bewegingen is gaan noemen.

Marnix Beyen leidde een rondetafel over thema's als traditie en generatiekenmerken, de jeugd als avant-garde en het ontstaan van nieuwe subculturen. Tot slot trokken **Gita Deneckere** en **Rudi Van Doorslaer** de besluiten van de studiedag door nadruk te leggen op de noodzaak aan een sociale contextualisering, de rol van gender- en seksefactoren en de verscheidenheid van de comparatieve aanpak.

We kunnen nu al aankondigen dat de acta van deze studiedag gepubliceerd zullen worden in het elfde nummer van de *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*.

Chantal Kesteloot

Overzicht van de seminaries 2001

Met enthousiasme besprak **Antoon Vrints** de conclusies van zijn licentiaatsverhandeling over het activisme in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog. De metropool, die beschouwd wordt als het “mekka” van het activisme, herbergde inderdaad een kern van offensieve flaminganten, maar wie behoorde daartoe en met hoevelen waren ze ? De spreker identificeerde zo’n 1.700 personen. Als men de verschillende beschikbare bronnen met elkaar confronteert, komt men tot de conclusie dat het om zowat 1 % van de bevolking moet gegaan zijn. Het betrof voornamelijk ambtenaren en bedienden, veel minder arbeiders. Vanzelfsprekend waren vooral milieus die geconfronteerd werden met de verfransing het sterkst vertegenwoordigd.

Alain Brose gaf een wat vreemd seminarie. Als mediëvist maakte hij een licentiaatsverhandeling over de mythe van Karel de Grote vanuit het oogpunt van de nazi’s. Dat lijkt een boeiend onderwerp: is niet elk politiek regime op zoek naar legitimering ? Gaat het om Karel de Grote dan betreft het zeker een interessante kwestie: welke visie van de grote man wilde het nazi-regime ingang doen vinden ? Welke auteurs interesseerden zich ervoor ? Evenveel vragen waarop we een poging tot antwoord verwachtten. Maar helaas werd onze verwachting niet ingelost: geen enkele vraagstelling werd echt uitgewerkt en op het begrip mythe werd nooit echt ingegaan. Een gemiste kans.

Wolfgang Bregentzer zette de resultaten uiteen van het onderzoek dat hij voor het SOMA deed. De wereldtentoonstelling van 1958 vormt een essentieel keerpunt in de Belgische naoorlogse geschiedenis. De pagina van de oorlog is definitief omgeslagen. Wat wordt getoond is de vooruitgang, een zelfzeker België ook dat niet beseft hoezeer het in de nabije toekomst de grond onder zijn voeten zal zien ver-

dwijnen: de onafhankelijkheid van Kongo, de grote staking tijdens de winter van 1960-1961. Het is een natie in vervoering waarvan het unitaire karakter in de loop van de jaren zestig nochtans steeds meer in vraag zal worden gesteld.

De uiteenzetting van **Gerhard Hirschfeld**, directeur van de *Bibliothek für Zeitgeschichte*, betrof de evolutie van de Duitse historiografie. Hij spitste zich toe op de periode van de Eerste Wereldoorlog, zonder twijfel de periode die de laatste zes jaar de grootste veranderingen heeft ondergaan, zowel in Duitsland als daarbuiten. Hij sprak over nieuwe onderwerpen, maar ook over vernieuwde invalshoeken.

In het kader van het laatste seminarie hedendaagse geschiedenis van de UCL, mocht het Centrum **Fabrice Virgili** verwelkomen die ons, enkele jaren geleden al, zijn toen nog prille onderzoek kwam voorstellen. Vandaag is hij de auteur van een belangrijke doctoraalscriptie over het fenomeen van de kaalgeschoren vrouwen. Tijdens het seminarie bekeek hij dit bijzondere fenomeen geografisch, maar hij situeerde het ook in het kader van andere 20ste-eeuwse oorlogen, met name de Eerste Wereldoorlog en de Spaanse burgeroorlog.

Op 17 mei sprak **Godfried Kwanten** over de resultaten van zijn doctoraalscriptie over staatsman August De Schrijver (1898-1991). Alhoewel katholiek en uit een Franstalig burgerlijk milieu, bleek hij daarom niet minder Vlaamsgezind of minder gevoelig voor sociale kwesties. Vanaf 1928, en dat tot 1965, was hij volksvertegenwoordiger; hij oefende verschillende ministeriële functies uit. Ook speelde hij een actieve rol bij de heroprichting van de CVP/PSC na de oorlog. In zijn uiteenzetting concentreerde de spreker zich vooral op de rol van De Schrijver als consensusfiguur, met name bij de invoering van de

taalwetgeving in de jaren dertig en bij de behandeling van het Kongodossier in 1960.

Tijdens het interbellum ving België talrijke Russische vluchtelingen op, die in tegenstelling tot de Russische emigranten van voor 1914 natuurlijk niet behoorden tot de linkerzijde. Overigens fungeerde ons land tijdens het interbellum als het eigenlijke hoofdkwartier van de witte legers in ballingschap. De vluchtelingen waarvan sprake vormden het onderwerp van de lezing van **Wim Coudenys** (10 september). De spreker, één van dé specialisten van deze emigratie, belichtte enkele aspecten van deze geschiedenis, te beginnen met het belang van mythes ter zake, met name wanneer het gaat om het sociologisch profiel van de bannelingen. Hij wees op de aanwezigheid van talrijke militairen die zich verregaand engageerden in het anticommunisme en vermeldde de bijzondere banden tussen de katholieke Kerk en het orthodoxe milieu.

In november mocht het SOMA **Michel Dumoulin**, hoogleraar hedendaagse geschiedenis aan de UCL en voorzitter van het *Institut d'Etudes européennes* leerstoel Jean Monnet, voor het eerst in het kader van een seminarie begroeten. Naar aanleiding van het verschijnen van het boek over Leopold III bij uitgeverij *Complexe* boog de spreker zich over de opeenvolgende lagen van het onderzoek over de koningskwestie en de koning als persoon. Alvorens in te gaan op het 'tijdperk van de historicus', had hij het over de in de jaren vijftig gebruikelijke literaire manier om aan de gebeurtenissen te herinneren en over de TV-aanpak aan de hand van de befaamde "*Télé-mémoires*". Het tijdperk van de historicus begon volgens de spreker pas echt in het begin van de jaren zeventig, een decennium waarin de polemieken stevig oplaaiden. Vandaag, zo stelt hij vast, blijft het een erg populair en gevoelig thema en durven

sommigen nog altijd neerbuigend doen over de historische publicaties.

Benoît Mihail (aspirant FNRS ULB) analyseerde aan de hand van enkele geselecteerde scènes het belang van *La kermesse héroïque* voor de filmgeschiedenis maar ook voor de communautaire en ethische gevoeligheden. Toen de film uitkwam, veroorzaakte dat hevige reacties in de katholieke wereld en aan Vlaamse zijde. In verschillende Vlaamse steden brak tumult uit en werden demonstraties gehouden. We herinneren er even aan dat deze film de houding weergeeft van de inwoners van de stad Boom op het ogenblik dat ze op de hoogte worden gebracht van de komst van de Spaanse ambassadeur en zijn gevolg en tijdens diens verblijf. De film onderstreept duidelijk de lafheid van het stadsbestuur dat scherp in contrast staat met de ontvangst door de vrouwen van Boom.

In de loop van het laatste seminarie van 2001 werkte **Frank Seberechts** een aspect uit van het onderzoek dat hij voerde in het kader van zijn doctoraalscriptie die in juni van vorig jaar werd voorgesteld aan de Universiteit Gent. Hij schetste de economische betrekkingen tussen de Antwerpse haven en Duitsland onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog. Deze problematiek is een onderdeel van een veel breder perspectief, met name de houding die na 1945 ten aanzien van Duitsland moest worden aangenomen. Moest dat land geïsoleerd of juist geïntegreerd worden? In de Antwerpse context voegde zich bij deze vraag het probleem van de economische herstructurering van de haven bij een toegenomen concurrentie met de Nederlandse havens. Het hoeft dus niet te verbazen dat het stuk voor stuk economische overwegingen waren die een snelle herneming van de commerciële contacten en de heroprichting van een Duitse Kamer van Koophandel te Antwerpen motiveerden.

Chantal Kesteloot

Een “totale oorlog” ?

*België tijdens de Eerste Wereldoorlog
Nieuwe onderzoeksrichtingen*

Internationaal colloquium

georganiseerd door de Sectie Geschiedenis van de ULB en door het SOMA
16-17 januari 2003

Call for papers

De internationale historiografie over de Eerste Wereldoorlog kwam het voorbije decennium in een stroomversnelling terecht. De oorlog werd niet enkel meer, maar vooral anders bestudeerd.

Gewapend met vernieuwde historiografische concepten werden diverse aspecten van het conflict onderzocht. Met enige vertraging pikten ook Belgische historici bij deze ontwikkeling aan, daarbij gestimuleerd door de opening van een aantal fondsen. Uiteindelijk zal de verhoogde historiografische activiteit bijdragen tot een beter begrip van de impact van de oorlog op de Belgische maatschappij in haar geheel.

Het colloquium wil de rijkdom van het recente historisch onderzoek voor het voetlicht brengen, gericht op drie grote thema's: “leefgemeenschappen in oorlogstijd”, “oorlog en intimiteit” en “cultuur en wetenschap”. Naast de eigenlijke oorlogsperiode wordt ook de naoorlog nadrukkelijk in de analyse opgenomen. Dit zal hopelijk toelaten de zogenaamde “*culture de guerre*” en haar mogelijke impact op het België van na 1918 te duiden.

De organisatoren hopen een vruchtbare kruisbestuiving tussen Belgische en buitenlandse vorsers tot stand te brengen, waarbij de aandacht in het bijzonder uitgaat naar nieuwe onderzoekspistes. Jonge onderzoekers zijn dan ook zeer welkom.

Voorgestelde thema's

1. Leefgemeenschappen in oorlogstijd

Belgen in België

- Solidariseringsprocessen (NCHV...)?
- Unaniem patriotisme?
- Mobilisatie tegen de vijand (verzet...)
- Relatie met de vijand (Duitse repressie, politiek en syndicaal leven, collaboratie...)
- Discriminatoire houding ten aanzien van

vreemdelingen tijdens en na de oorlog

- Repressie van de collaboratie en volkswoede.

Belgen in het buitenland

- Deportaties
- Gevangenen
- Vluchtelingen
- Beeld van België in het buitenland

Het front

- Militaire rechtspraak
- “*Shell shock*”
- Desertie
- Frontverlof
- Oud-strijders in de naoorlogse samenleving

2. Oorlog en intimiteit

- Gezin
- Afwezigheid gezinshoofd

- Seksuele moraal
- Rouw
- Impact van de oorlog op de rol van de vrouw

3. Cultuur en wetenschap

- Verlies van intellectuele ankerpunten
- Literatuur en theater
- Rol van de Duitse censuur
- Pogingen tot verduitsing

Organisatiecomité

Michaël Amara (ULB),
Serge Jaumain (ULB),

Benoît Majerus (SOMA),
Antoon Vrints (SOMA).

Wetenschappelijk comité

José Gotovitch (SOMA), Laurence van Ypersele (UCL), Eliane Gubin (ULB), Pierre-Alain Tallier (ARA), Sophie de Schaepe drijver (*Pennsylvania State University*), Patrick Lefèvre (Koninklijk

Legermuseum), Annette Becker (Paris X-Nanterre en *Historial de Peronne*), Alan Kramer (*Trinity College Dublin*), Gerd Krumeich (*Heinrich Heine Universität-Düsseldorf*).

Contactadressen

Serge Jaumain en **Michaël Amara**,
Université libre de Bruxelles, Section d’Histoire / CP 175, 50 Franklin Rooseveltlaan, 1050 Brussel (België), tel.: +32-2-6503803, fax: +32-2-6503919, e-mail: sjaumain@ulb.ac.be & mamara@ulb.ac.be

Benoît Majerus en **Antoon Vrints**,
SOMA, Résidence Palace / Blok E, Wetstraat 155 / Bus 2, B-1040 Brussel, tel.: +32-2-2874714, fax: +32-2-2874710, e-mail: benoit.majerus@cegesoma.be & antoon.vrints@cegesoma.be

Web site

www.ulb.ac.be/philo/histoire/colloques.html

De officiële werktalen zijn het Engels, het Frans en het Nederlands. Voorstellen kunnen tot uiterlijk 30 juni 2002 ingediend worden.

Informatica

Tijdens het afgelopen jaar is er door de informaticacel van het SOMA vooral op de achtergrond gewerkt. Zo werd de OPAC grondig herschreven om simultane raadpleging van meerdere *Pallas*-databanken mogelijk te maken (hoewel u daar op de site van het SOMA natuurlijk niet veel van zult merken) en werd druk gewerkt aan het volledig herschrijven van de archiefmodule, waarvan de nieuwe versie ergens in het voorjaar van 2002 zal klaar zijn. Er werden tevens heel wat externe contacten gelegd met het oog op de distributie van het systeem op grotere schaal, die in september 2002 van start zou moeten gaan, en de ploeg schoolde zich technisch bij op *Oracle OpenWorld*, een grootschalige manifestatie voor “DBA’s” en andere technenuten die door de gelijknamige firma van 18 tot 21 juni werd georganiseerd in Berlijn.

Pallas werd ook voorgesteld op de beurs van de *Erfgoedconferentie* in het Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen (gehouden op 18, 19 en 20 november j.l.). Tijdens deze conferentie hebben verschillende werkgroepen van specialisten geprobeerd aanbevelingen te formuleren voor een betere aflijning en beheer van het “erfgoed”, en de methodes en gereedschappen die daarbij het best worden gebruikt. Een voorbeeld van nieuwe vormen van erfgoed zijn artistieke creaties die op het internet worden gepubliceerd, en die door hun vluchtige karakter en de zich snel wijzigende technologie zeer moeilijk zijn “af te vangen” en te conserveren. In Amsterdam tenslotte werd op 26 en 27 april overleg gepleegd met de zusterinstellingen in het buitenland (NIOD, IHTP, *Institut für Zeitgeschichte*,...) over het opzetten en onderhouden van websites, en werden de mogelijkheden van een gemeenschappelijk project in een Europees kader afgetast.

Patrick Temmerman

DRINGENDE OPROEP !

Het SOMA zoekt een heel gewoon maar toch zeldzaam voorwerp !

In onze collecties ontbreekt een buitengewoon banaal werk: het telefoonboek. Indien u nog over **oude telefoonboeken van de eerste helft van de 20e eeuw** beschikt, ongeacht van welke streek, of over een ander boek dat adressenlijsten – zowel commerciële als privéadressen – bevat, dan kunt u hiermee onze collecties aanvullen.

Wij danken u bij voorbaat !

Emmanuel Debruyne

Instituto de Historia de Cuba, Havanna, 25-27 april 2001

Cuarto Taller Científico Internacional, communication “Las solidaridades internacionales, obreras y revolucionarias del siglo 20”

Het embargo dat de USA nog steeds handhaaft tegen Cuba, heeft niet enkel economische gevolgen. De moeilijke communicatie, de tekorten aan informatica en zelfs aan papier zijn materiële elementen die een domper zetten op het onderzoek en de verspreiding van de resultaten. Een land dat van investeringen in het onderwijs een prioriteit heeft gemaakt en in Latijns-Amerika een ongeëvenaarde intellectuele en artistieke uitstraling kende, werd brutaal geblokkeerd in zijn ontwikkeling. Deze moeilijkheden zijn een determinerend element geweest in de ideologische verstrakking die zwaar weegt op het Cubaanse intellectuele leven. Zoals steeds in landen waar die gebukt gaan onder ideologische strijd, wordt de geschiedschrijving, vooral over de hedendaagse periode onder overheidstoezicht geplaatst. Elke opening op de wereld draagt bij tot de ontspanning en vermindert het gevoel in een belegerde vesting te leven, een gevoel dat agressiviteit en intellectuele onverzettelijkheid in zich draagt. Daarom is het van belang een aanwezigheidspolitiek te voeren en in te gaan op uitnodigingen van Cubaanse onderzoekscentra. Die medewerking versterkt tevens de positie van diegenen die binnen de instellingen strijden tegen sectarisme en dogmatisme.

De grote ijver die we op alle terreinen vaststelden tijdens een verblijf in 1960, was in 2001 moeilijk terug te vinden. Ijver en stiptheid gaan vaak op een vreemde wijze samen. In het Cubaans historisch instituut, organisator van een

colloquium waar we aan deelnamen, werd de ijver vooral met het woord beleden, terwijl de stiptheid te vinden was in de gebruikte documentatietechnieken, zonder dat beide altijd samenvielen. In alle duidelijkheid: de enigszins simplistische militante taal steunt op projecten die gericht zijn op onderzoek, verzameling en inventarisering van archieven in de beste wetenschappelijke en archivalische tradities. Het Instituut verzamelt archieven uit de revolutionaire periode en beschikt over een bibliotheek en tijdschriftencollectie die teruggaat tot de XIXe eeuw. Het instituut werkt aan een grote geschiedenis van Cuba sedert het ontstaan, heeft een belangrijk project over vrouwengeschiedenis en doet onderzoek over de geschiedenis van de arbeidersklasse en de Cubaanse boeren.

Omdat het Instituut zich bewust is van de gevaren van het isolement, ontwikkelt het een systematisch programma van ontmoetingen en studiedagen, vooral toegespitst op Latijns-Amerika.

In dat kader, tijdens het vierde internationaal wetenschappelijk atelier, eind april 2001 te Havanna, hebben Anne Morelli en ikzelf een dubbele bijdrage geleverd over de organisaties van internationale solidariteit in België vóór en na de Tweede Wereldoorlog.

We hebben bij die gelegenheid kunnen vaststellen hoe weinig de Europese historici zich bewust zijn van de vitaliteit en

de grote productie van de Spaanse en vooral Latijns-Amerikaanse historiografie. Welnu, sinds vele jaren zijn de ontmoetingsdagen ‘Geschiedenis in debat’ georganiseerd in Santiago de Compostella een dynamisch en veelzijdig forum dat deze historiografie bijna aan huis bestelt; een soort Internationaal Historisch Congres

van de Spaanssprekende wereld¹. De Cubanen nemen eraan deel.

De hispanisten nemen die gelegenheid best te baat. Wat Cuba betreft, sporen we alle collega’s aan om werken en informatie door te spelen aan Cubaanse onderzoekers². Ze zijn er tuk op.

José Gotovitch

¹ Cfr L’Histoire en Débat: e-mail: h-debate@cesga.es; website: www.h-debate.com.

² Luis H. Serrano Perez, Instituto de Historia de Cuba: serrano@hist.cipcc.inf.cu.

Bretagne en regionale identiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog

Van 15 tot 17 november werd aan de universiteit van West-Bretagne te Brest een colloquium gehouden over Bretagne en de regionale identiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het door **Christian Bougeard** georganiseerde colloquium behandelde de kwestie vanuit Bretoens oogpunt, maar er werden ook vergelijkingen gemaakt met andere regio’s in Frankrijk en West-Europa. Zo’n 450 personen – het colloquium was helemaal volgeboekt – namen eraan deel, een aanwijzing voor de grote belangstelling vanwege de Bretoense samenleving voor deze periode uit haar geschiedenis. Meer dan 50 jaar na de feiten blijft het een beladen onderwerp zoals enkele tussenkomsten tijdens de discussie aantoonde. Dat komt omdat de heropleving van een eerder progressieve Bretoense beweging tijdens de jaren zestig voor enige verwarring zorgde en omdat men aan bepaalde aspecten van het engagement van Bretoense militanten tijdens de bezetting liever niet wil denken, of ze wil vergeten.

De problematiek van de regionale identiteit en van het engagement van autonomiebewegingen is natuurlijk niet eigen aan Bretagne. Maar een onderzoek in en buiten Frankrijk toonde aan dat de autonomiebewegingen in het algemeen met vergelijkbare keuzes werden geconfronteerd, al past elk geval afzonderlijk natuurlijk binnen een bijzondere regionale en nationale context. Daarom moet het regionale vraagstuk niet alleen worden begrepen vanuit diegenen die het uitdrukkelijk aan de orde stellen – de regionalistische militanten – maar ook vanuit de samenleving in haar geheel. Het is op die manier dat het colloquium, door de Bretoense casus te bestuderen, niet alleen handelde over de Bretoense beweging maar ook over de Bretoense samenleving. Wat betreft het engagement van het verzet bleek dat voor noch ten achter te zijn op andere Franse regio’s. Christian Bougeard herinnerde eraan dat ondanks de onmiskenbare troeven waarover de “nationale revolutie” beschikte, ze uiteindelijk nauwelijks doordrong in Bretagne. **Jacqueline Saintclivier** maakte

een historiografische balans op van het verzet in Bretagne. Andere bijdragen handelden over de actie van groepen of van hele geledingen van de Bretoense samenleving, van de katholieken (**Yvon Tranvouez**) en de protestanten (**Jean-Yves Carlier**) tot de communisten (**Franck Liagre** en **Guy Haudebourg**) en de gaulisten. Vanzelfsprekend werd de discussie vooral gevoed door het engagement van de Bretoense militanten. Hoe komt het dat die beweging, vertrekkend vanuit een vroeg antifascisme in de schoot van de *Parti autonomiste breton* en van de *Ligue fédéraliste de Bretagne*, versnipperd tegen de Tweede Wereldoorlog aankijkt? Verschillende lezingen (**Jean-Jacques Monnier**, **Michel Denis**) behandelden deze pijnlijke periode waarbij zowel het geweld als de diepgang van bepaalde engagementen in de collaboratie, en voor sommigen al in de precollaboratie, werden aangetoond, terwijl anderen er daarentegen voor opteerden om hun Bretoens bewustzijn te verzwijgen of zich op de achtergrond hielden. De rol van de intellectuelen (**Daniel Le Couédic**) bleek eens te meer een belangrijke parameter om de kracht van de regionale identiteit te meten. In de marge daarvan kwam ook de kwestie van de bijzondere verantwoordelijkheid van de intellectuelen naar voren. Maar onderzoek naar een handelwijze is niet mogelijk zonder bijzondere aandacht te besteden aan alle protagonisten: de Franse staat en zijn pogingen om te komen tot een hervorming van de structuur rond een nieuwe maatstaf, de regio (**Marc Olivier Barauch**), maar vooral de houding van de bezetter en meer bepaald zijn relaties met het Bretoense nationalisme (**Lionel Bois-sou**). In Bretagne werd een subtiel spel gespeeld om het nationalisme aan te wakkeren, een houding die de Duitse bezetter ook voor een deel aannam ten aanzien van het Vlaams-nationalisme, maar dat is zeker niet van toepassing op Italië (**Gianni**

Perona). Het regime van Mussolini integendeel heeft meegewerkt aan het doen verdwijnen van de regionale identiteiten, waarmee het de politiek van de voormalige liberale staat voortzette. Het is dus via het verzet dat de regio's een legitimering vonden, een situatie die ook moet worden onderzocht in functie van het verloop van de militaire operaties.

Het is overduidelijk het engagement van de Bretoense beweging in de collaboratie dat haar discrediet in de naoorlog veroorzaakte. Het vraagstuk van de epuratie blijft dan ook erg gevoelig liggen. Vormde het feit een Bretoens militant geweest te zijn een bezwarend element op het proces? **Luc Capdevilla** had het moeilijk om een deel van de aanwezigen te overtuigen die blijven denken dat, wat de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek ook mogen uitwijzen, de staat van de gelegenheid gebruik gemaakt heeft om de Bretoense beweging uit te schakelen. Een voor Belgen vertrouwd in de oren klinkend discours. Er bestaan overigens nog andere parallellen tussen Bretoense en Vlaamse beweging. Maar, zoals **José Gotovitch** aangaf, moeten deze gelijkenissen worden genuanceerd: de houding van de Bretoense beweging tijdens de Tweede Wereldoorlog herinnert eigenlijk meer aan die van een deel van de Vlaamse beweging tijdens... de Eerste Wereldoorlog. Bovendien ligt het kwantitatieve gewicht van de zowat 500 aanhangers van de *Parti nationaliste breton* heel wat lager dan dat van de duizenden VNV-leden. In navolging van wat de Vlaamse militanten konden geloven, geloofden sommigen aan Bretoense zijde dat deze periode een ideale mogelijkheid was om het statuut van de Bretoense taal veilig te stellen. Ze gingen zelfs zo ver om in 1941 te verklaren dat de Bretoense taal landstaal was geworden, om de Bretoense intellectueel Roparz Hemon te citeren. Ook dat is een gevoelig

terrein. De huidige leiders van de *Union culturelle bretonne* herinnerden eraan dat ze het absoluut niet leuk vonden te worden vergeleken met de initiatiefnemers van de uitzendingen in het Bretoens tijdens de bezetting.

Ook voor regio's waarin traditioneel minder naar autonomie gestreefd wordt, werd de kwestie van de regionale gevoeligheden aan de orde gesteld. Zo toonde **François Marcot** aan hoezeer het verzet in een tot dan toe onbekende mate beroep deed op het behoren tot de gemeenschap van de Franche-Comté, hoewel men in die tijd niet echt kon spreken van een identiteit van de Franche-Comté. Het voorbeeld van de Provence is ook zeer onthullend. Zoals **Jean-Marie Guillon** benadrukte, bestond er enerzijds een door de Provençaalse nationalistische beweging gevoede fictieve Provence, die a priori erg dicht aanleunde bij het traditionele Vichy-discours. Aan de andere kant bestond er een Provençaalse identiteit, een gemeenschappelijke taal en een streek waarin talrijke verzetslui thuis waren. Verszetslui die eveneens met mekaar verbonden waren door hun verknochtheid aan de republikeinse waarden, waarden die gevoed werden door een verleden waarin een witte en een rode Provence tegenover elkaar stonden. De Elzas (**Alfred Wahl**) is vanzelfsprekend een heel

apart geval. Vanaf het interbellum beschikten de bewegingen voor autonomie er over een stevige, maar versnipperde basis en ook hier kan voor bepaalde groepen gesproken worden van een pre-collaboratie. De kwestie van de epuratie ligt er ook gevoelig: er werden 20.000 dossiers geopend die resulteerden in 12.000 veroordelingen, wat overeenkomt met 1,2% van de bevolking. Wallonië (**Chantal Kesteloot**) is een bijzonder geval: ten eerste omdat er niet echt een collaboratiebeweging bestond die geïnspireerd was door de Waalse beweging en ten tweede omdat het onderzoek naar die beweging opnieuw de vraag doet rijzen naar de legitimiteit ten overstaan van de verzetsstromingen die veel meer het Belgisch patriottisme en het antifascisme voor zich opeisten. Wel heel speciaal tenslotte is de Baskische casus. **Severiano Rojo Hernandez** legde het accent op de aanhoudende ambivalentie van een partij waarvan de wijzigende doelstellingen aan de basis liggen van de goede, dan wel vijandige of zelfs gewelddadige verhouding tot de zittende regering, welke ze ook weze, republikeins of Francogezind.

Kortom, een colloquium en debatten die het onderwerp vanzelfsprekend niet volledig hebben uitgeput. De acta zullen er ongetwijfeld een interessante voortzetting van vormen..

Chantal Kesteloot

Opgelet !

Alleen zij die er uitdrukkelijk hebben om gevraagd (door ons het formulier ad hoc terug te sturen) hebben het *Berichtenblad* nr. 36 (technisch *Berichtenblad*) ontvangen. Het volgende "Technisch *Berichtenblad*" (Bibliografie, aanwinsten van het archief, de bibliotheek en de fototheek,...) zal als nr. 37bis verschijnen en zal uitsluitend naar de ingeschreven personen gestuurd worden.

Colloquium “Testing democracy at the margins”, Wenen

Het colloquium “*Testing democracy at the margins, a transatlantic dialogue on ‘extremism’ in democracy*” dat op 28 en 29 juni 2001 plaatsgreep te Wenen, werd georganiseerd door de *Public Affairs Section* van de US-ambassade aldaar. Wellicht was het geen toeval dat het Oostenrijk van Haider als locatie gekozen werd; het colloquium vormde overigens het toneel voor een van de laatste publieke optredens van de nog door de Clinton-administratie benoemde ambassadeur Kathryn Hall.

Zes panels waren voorzien met een vraagstelling omtrent liberale democratie en tirannie van de meerderheid, inperken van burgerlijke vrijheden om het extremisme te bevechten, extremistische partijen en kiessysteem, politieke, sociale en economische strategieën tegen extremisme, coöpteren of marginaliseren van de extremen en tenslotte “Westerse waarden” en liberale democratie.

De panelleden bestonden vooral uit Amerikaanse, Oostenrijks/Duitse en andere Europese politologen, afgevaardigden van internationale en nationale instellingen op gebied van mensenrechten, sociaal werk enz. en journalisten.

Het is hier niet de plaats om twee dagen panelgesprekken en discussie met de zaal samen te vatten. De tendens was echter duidelijk: het publiek kreeg meestal een vrij idealistisch en politiek correct discours

te horen, dat echter niet uitblonk door een wetenschappelijk-historische analyse.

De nadruk lag op de verdiensten van de strijd tegen het racisme, voor *gay-lesbian rights* en andere issues. Een multidisciplinaire analyse van de opkomst van extreem-rechts ontbrak, een invraagstelling van een aantal aspecten van de westerse burgerlijke democratie was er niet bij, en de begrippen markteconomie en kapitalisme werden al helemaal niet gebruikt.

Het ging hier dus vooral om problemen van de bovenbouw - om een gedemodeerde term te gebruiken. Er werden weliswaar politieke, culturele en etnische redenen aangehaald voor de opkomst van extreem-rechts, maar men had misschien even kunnen denken aan de goede oude boutade “wie niet wil spreken over het kapitalisme, moet zwijgen over het fascisme”. En het gaat natuurlijk niet om de vulgair marxistische theorie van fascisme of extreem-rechts als agent van de big business, maar om een kritische reflectie over de eventuele gevolgen van de globale markteconomie voor het uiteenvallen van *sociale structuren*.

De in dit – uiteindelijk eerder politiek dan wetenschappelijk – colloquium bediscussieerde, goedbedoelde maar formele strategieën in de strijd tegen extreem-rechts voldeden in elk geval niet. Dat komt ervan als geen historici worden uitgenodigd voor de panels.

Dirk Martin

Conferentie “Boundaries to freedom: the cultural cold war in Europe, 1945-1960”, Middelburg

Op 18 en 19 oktober jl. organiseerde het *Roosevelt Study Center* i.s.m. onze zusterinstelling NIOD en de (Nederlandse) Vereniging voor de Geschiedenis van de Twintigste Eeuw een bijzonder interessant Engelstalig colloquium over de “culturele” (in de brede zin van het woord) koude oorlog in Europa.

Vijf panels boden de gelegenheid om dieper in te gaan op de belangrijkste aspecten: “*scripting the cold war*”; “*organising the cold war*”; “*politics of productivity*”; “*opinion makers and covert action*” en “*cold war and popular culture*”.

De inleidende keynotes, de papers en de discussies waren van hoge wetenschappelijke kwaliteit, wat met de hier uitgenodigde historici aangevoerd door eminence grise **David Caute** niet hoeft te verbazen.

W. Scott Lucas (Universiteit Birmingham) beet de spits af met wat volgens hem de thema’s moeten zijn van de studie van dit specifieke ‘culturele’ conflict: de vorming van een gemengd staats/privénetwerk om de koude oorlog te winnen in termen van een strijd van “*ways of life*”; de promotie van een Amerikaanse ideologie als universele ideologie, terwijl men in de US ontkende dat het hier überhaupt om een ideologie ging; de band staat – media – publiek die niet alleen propaganda maar ook een heuse Amerikaanse ‘cultuur’ produceerde

voor het rechtvaardigen van de US-buitenlandse politiek.

Twee praktijkpapers konden enkele aspecten hiervan illustreren. In “Amerikaanse vrouwen en het sovjetvrede-offensief” ging **Helen Laville** dieper in op de rol van US-vrouwenverenigingen in de strijd tegen de aanpak van de Russen die inspeelden op de veronderstelde speciale ‘gendered’-relatie vrouwen en vrede. **David Ellwood** sprak over de propaganda voor het Marshall-plan in Italië die hopeloos mislukte waar het ging om verandering van gewoonten en praktijken bij brede bevolkingslagen, maar wel een model werd voor het establishment.

Marc Lazar (*Université Paris X*) had het in de keynote voor het panel “*organising the cold war*” over de “koude oorlog-cultuur” van de Franse en Italiaanse KP. Comparatief gezien probeerde de PCI in ideologie en propaganda toch meer eigen accenten te leggen, niet omdat men niet op de sovjetlijn zat maar omdat de PCI wilde vermijden in een getto te belanden, iets wat de PCF er blijkbaar bijnam.

In de daaropvolgende papers focusten **Richard Aldrich** op de zgn. informatieoorlog van het Britse “*Cultural Relations Department*” en **Valerie Aubourg** op de organisatie van het atlantisme in “Bilderberg en het Atlantisch instituut”. Het CRD dat zich tijdens de oorlog

bezigheids met intergeallieerde culturele en intellectuele contacten zou zich ontwikkelen tot een clandestien strijdvehikel om de sovjetinvloed in de wereld van internationale bewegingen, federaties en festivals (vooral op cultureel en jeugdgebied) in te dijken. De Bilderberg-groep en het *Atlantic Institute* dan weer – beiden gefinancierd door de *Fordfoundation* – poogden de Europese en Amerikaanse elites warm te maken voor een atlantische gemeenschap; hun grootste operationeel succes kwam er in het begin van de jaren zestig toen zij erin slaagden de zijsprongen van het Franse gaullistische establishment te beperken.

Een ander aspect kwam aan bod met het panel “*politics of productivity*” en de keynote van **Anthony Carew** (*University of Manchester*) over productiviteitspolitiek en politiek van het anticommunisme in de context van de USA en de internationale arbeidersbeweging.

Bij de pogingen om de productiviteit in Europa op te drijven speelde de CIO (*American Congress of Industrial Organisations*) een grote rol. In een pilootproject in die zin met Europese niet-communistische vakbonden legde de CIO overigens de nadruk op technieken van collectieve loonsonderhandelingen – wat de top van de Marshall-administratie en vooral de Europese patronale kringen eigenlijk weinig konden appreciëren. Carew stelde dat de meer directe anticommunistische aanpak van de *American Federation of Labour / AFL* een belangrijk element vormde in de concurrentie met de CIO voor US-regeringstoelagen ten behoeve van hun resp. programma’s ontwikkeld rond het arbeidsaspect van het Marshall-plan.

Nina Fishman en **Till Geiger** stelden aansluitend papers voor over de reactie van de Britse vakbonden t.a.v. de productiviteitspolitiek, resp. over de context van het gebruik van de nieuwe analysetechnieken voor het vaststellen van het nationaal inkomen (“*national income analysis*”). Het anticommunistische effect van de productiviteitspolitiek bleek volgens Fishman beperkt, enerzijds omdat deze in de Britse oorlogsindustrie al normaal geworden was, anderzijds door de nog haast ambachtelijke instelling van een aantal trade-unions.

Geiger ging in op de achtergronden van de invoering van de Amerikaanse “*national income analysis*” in Europa. Het gebruik ervan had als doel de coördinatie van de westerse herbewapening, maar verder dan dat moest invoering onder US-druk – via de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking – van een gestandaardiseerd systeem van nationale rekeningen West-Europa mee stroomlijnen in US-richting.

De hidden agenda van de Amerikanen kwam nog duidelijker aan bod in het panel over opiniemakers en clandestiene actie. De voorgelezen keynote van de (niet-aanwezige) **Frances Saunders** (journaliste *New Statesman*) kwam erop neer dat de CIA via o.a. geheime betoelaging langs het zgn. *Congress for Cultural Freedom* een heel aantal (m.n. linkse niet-communistische) West-Europese intellectuelen naar zijn pijpen liet dansen.

Die visie werd in de paper van **Hugh Wilford**, die meer specifiek de Britse linkerkzijde en de CIA bestudeerde, in twijfel getrokken. Aan de hand van voorbeelden wees hij erop dat de CIA inderdaad onrechtstreeks (linkse) Britse

intellectuele kringen, tijdschriften enz. financierde – maar dat deze tot ontstentenis van de Amerikanen een eigen koers voeren en dat het “propagandistische” gebruik van die kringen helemaal niet opleverde wat men er van verwachtte.

Ingeborg Philipsen ging in op de loot van het CCF in Denemarken, de *Society for Freedom and Culture* die meer bekommerd was om politieke propaganda en informatiegaring dan om culturele beïnvloeding – geen wonder, de leider ervan was de baas van een privé-inlichtingsdienst, nauw verbonden met de Deense inlichtingsdienst.

Tity De Vries behandelde de Nederlandse casus of beter non-casus, want in Nederland kwam het CCF nooit van de grond ondanks het feit dat het land een van de trouwste bondgenoten van de Amerikanen was. Als verklaring daarvoor zag zij o.a. het ontbreken van politiek engagement bij schrijvers en kunstenaars, de afwezigheid van een publiek debat en de negatieve perceptie van de Amerikaanse cultuur.

Voor het laatste panel over koude oorlog en populaire cultuur kregen we een *keynote* van **Jessica Gienow-Hecht** (*Harvard University*) die er in “Cultuur en de koude oorlog” op wees dat het bij (US-) “culturele export” en “culturele propaganda” in werkelijkheid ging om een bijzonder heterogene en complexe groep van gouvernementele en niet-gouvernementele personen, acties en

motiveringen. Anderzijds stelde zij bij haar onderzoek vast dat ‘hoge’ cultuur de koude oorlog-propaganda evenzeer motiveerde (de US-muziekpolitiek in Duitsland bv. ging terug op de sinds de 19^e eeuw bestaande banden) als omgekeerd de propaganda representaties van diezelfde cultuur manipuleerde.

David Monod en **Hugo Frey** stelden in die context twee case-studies voor, resp. over “*Porgy and Bess*” als koude oorlog-propaganda en over de Hitchcock-receptie tijdens de koude oorlog in Frankrijk. “*Porgy...*” toerde – mee betaald door het *State Department* – van 1952 tot 1956 rond in Europa, de USSR inclusief, met als onderliggende boodschap dat zwarten in de USA helemaal niet als tweederangsburgers werden beschouwd. En de films van Hitchcock speelden op hun beurt duidelijk een rol bij de Amerikaanse verleiding van de Fransen.

Men ziet het, we kregen in Middelburg een koele analyse van zowel de clandestiene en open ‘culturele’ beïnvloeding van West-Europa door de USA, van het dikwijls disparate karakter en van het (gebrek aan) succes ervan. Voor mij een van de betere colloquia waar op vlotte maar wetenschappelijk wijze kond werd gedaan van recent onderzoek, gekaderd in een bijzonder interessante problematiek. De aangekondigde Acta van het colloquium zullen dus meer dan de moeite waard zijn, evenzeer als een voorzien tweede colloquium waar meer op de sovjetkant van de zaak zal ingegaan worden.

Dirk Martin

NB: Voor wie meer wil weten over het RSC: <http://www.roosevelt.nl>

De Franse Caisse des Dépôts et Consignations, de Tweede Wereldoorlog en de 20ste eeuw

In de loop van het vorige decennium werd de *Caisse des Dépôts et Consignations* herhaalde malen geïnterpeleerd door leden van de joodse gemeenschap in Frankrijk. Haar rol in de beroving van de Franse joden was tot dan toe grotendeels verborgen gebleven. In 1996 besliste de *Caisse des Dépôts et Consignations*, daarbij vooruitlopend op de politiek, zichzelf aan een gewetensonderzoek te onderwerpen. Daartoe werden de nodige materiële en menselijke middelen uitgetrokken: voor een periode van vijf jaar werden onder andere archivarissen, economen en historici aangeworven.

Het colloquium, dat plaatsvond op 28, 29 en 30 november, was het resultaat van de werkzaamheden die deze ploeg op basis van het vooraf samengebracht archief van de *Caisse* verricht had. Het werk, dat gepubliceerd werd onder de titel *La spoliation antisémite sous l'Occupation: consignations et restitutions*¹, vervolledigt trouwens in belangrijke mate het door de *Mission d'étude sur la spoliation des Juifs de France* (beter gekend onder de naam *Mission Mattéoli*), opgestelde algemeen rapport.

De bijdragen van 28 november gingen voornamelijk in op het statuut en de werking van een instelling die over een vijftiental jaar haar tweehonderdste verjaardag zou moeten vieren. Omwille van de erg op Frankrijk gerichte aanpak waren ze slechts van ondergeschikt belang voor een buitenlands publiek.

De lezingen van de volgende dag waren toegespitst op de Tweede Wereldoorlog en de bijzondere rol van de *Caisse* tijdens de bezetting. Van 1941 tot 1944 fungeerde ze namelijk als ontvanger van de opbrengst van de verkoop van bij joden in beslag genomen roerende en onroerende goederen. **Sylvain Manville** en **Pierre-Yves Aigrault** beschreven, op basis van "*l'amende du milliard*" (1941-1942) en van de in beslag genomen goederen bij de gevangenen van Drancy, de manier waarop de roof georganiseerd werd. De betrokkenheid van een overheidsinstelling bij dit proces, een unicum in Europa, wierp heel wat vragen op over de echte of vermeende neutraliteit van deze instelling. Met andere woorden, was deze openbare instelling, zoals na de oorlog beweerd werd, er zich niet van bewust dat het een instrument was in de plundering ?

¹ CAISSE DES DÉPÔTS ET CONSIGNATIONS, *La spoliation antisémite sous l'Occupation: consignations et restitutions. Rapport définitif*, Parijs, 2002.

Alya Aglan analyseerde de situatie op erg briljante wijze: ze bouwde de theorie van de *rouage neutre* (neutrale schakel) op, een theorie waar onder anderen **Philippe Verheyde** zich bij aansloot. Die laatste concentreerde zich op de manier waarop na de oorlog terugbetalingen en schadeloosstellingen gebeurden.

De instelling die in andere omstandigheden prat ging op haar onafhankelijkheid, veranderde in een passieve uitvoerder van de Vichy-bevelen. Ze werd daardoor een ontspoord werktuig ten dienste van de overheid: wat ze hier afnam, verkocht ze daar en verzaakte aldus aan haar plicht tot bescherming van gelden die haar waren toevertrouwd tegen de publieke roofzucht. Om zich te verdedigen stelde de instelling zich voor als een (nep)schild ter verdediging van tegelijkertijd het individuele en collectieve patrimonium waarop de bezetter aasde. Vanzelfsprekend lag de collaboratie tussen *Reich* en Franse staat aan de basis van deze ontarding van de rol van de *Caisse*. **Michel Margairaz** sloot daar vanzelfsprekend bij aan met een beschouwing over de financiële

collaboratie. Hij bracht de voordelen die staat en instelling daarbij hadden ter sprake, met name op het vlak van het intekenen op verzekeringscontracten – een thema dat werd uitgewerkt door **Magali Renard**.

De lezingen op de laatste dag betroffen de toestand in de verschillende bij het proces van ontjoodsing van economie en samenleving betrokken landen - Italië (**Marie-Anne Matard-Bonucci**), België (**Jean-Philippe Schreiber**), Nederland (**Gerard Aalders**), Duitsland (**Christopher Kopper**) en in tweede instantie Zwitserland (**Marc Perrenoud**) - en poogden, in de mate van het mogelijke, een vergelijking te maken met de Franse situatie. Door dit colloquium konden de rijkdom van het archief van de *Caisse des Dépôts et Consignations* en de inspanningen die deze instelling zich getroostte om ze te bewaren en te ontsluiten, worden vastgesteld. Het onderzoek dat er werd verricht, of het nu gaat om de wetenschappelijke of om de geïnformatiseerde verwerking van de opgediepte gegevens, betekent een belangrijke stap in een veel ruimer proces van terugbetaling door de Franse staat.

Anne Godfroid

Krieg – Kriegserlebnis – Kriegserfahrung in Deutschland 1914-1945. Vergleichende Aspekte einer deutschen Militär- und Erfahrungsgeschichte in den beiden Weltkriegen

Potsdam, 13-15 maart 2001

Het afgelopen decennium werd de klassieke militaire geschiedschrijving in Duitsland van verschillende kanten aangevallen. Zo toonde de Wehrmachtontstelling van 1995, georganiseerd door het *Hamburger Institut für Sozialforschung*, de betrokkenheid van het Duitse leger bij een uitroeiingsoorlog. Aan de andere kant pleitten jonge historici voor een grondige vernieuwing van de militaire geschiedenis¹. In hun ogen moet het onderzoek zich resoluut richten op de ervaring van de “gewone soldaat”. Het succes van deze stroming blijkt wel uit het feit dat ook het *Militärgeschichtliches Forschungsamt* (MGFA), ooit een bolwerk van de traditionele militaire geschiedenis, er ook niet ongevoelig voor is gebleven. Door de organisatie van het colloquium *Krieg – Kriegserlebnis – Kriegserfahrung in Deutschland 1914-1945. Vergleichende Aspekte einer deutschen Militär- und Erfahrungsgeschichte in den beiden Weltkriegen* pikt het ongetwijfeld bij de historiografische actualiteit aan. Hierbij valt ook te vermelden dat dit nogal behoudende instituut de facto aanvaard heeft dat er een verband bestaat tussen beide wereldoorlogen. De stellingen van Fischer lijken

dan ook eindelijk impliciet aanvaard te zijn door de vertegenwoordigers van het Duitse leger. Het colloquium vond plaats te Potsdam, waar het MGFA een nieuw onderkomen vond, en bood een goedgevuld programma met bijdragen van wisselende kwaliteit.

De eerste sectie was gewijd aan de vraag wat als bindend element voor de studie van de eerste helft van de twintigste eeuw kan worden beschouwd. **Bruno Thoss** (MGFA) hield een pleidooi voor de studie van de dagelijkse ervaring, waarbij ‘geweld’ een kernbegrip is voor iedere mogelijke analyse. **Rolf-Dieter Müller** (MGFA) hield vast aan het klassiekere concept van de “totale oorlog”. De tweede sectie was gewijd aan de soldaten. Inspelend op de groeiende belangstelling voor marginalen (cfr. het recentste nummer van 14-18. *Aujourd’hui – Today – Heute*, het tijdschrift van het *Historial*), besteedde **Christophe Jahr** (HU-Berlin) aandacht aan het fenomeen desertie tijdens de twee wereldoorlogen. De radicalisering die hij vaststelt in het aantal terdoodveroordelingen voor desertie (1914-1918: 48, 1945: ongeveer 15.000) is volgens hem, in tegenstelling

¹ Thomas KÜHNE & Benjamin ZIEMANN (dir.), *Was ist Militärgeschichte ?*, Paderborn [e.a.], 2000.

met wat men zou kunnen denken niet te wijten aan de aanwezigheid van de nationaal-socialisten. Voor een goed begrip van dit fenomeen moet men volgens Jahr terug naar de veronderstelde medeverantwoordelijkheid van de gerechtelijke wereld aan de “dolksteek”. Immers, in de jaren 1920 maakte de idee opgang dat de veronderstelde laksheid van het gerecht ten aanzien van troebelen in het leger bijgedragen had tot de nederlaag. Om te vermijden van hetzelfde verdacht te worden tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam het tot een gerechtelijke overreactie. In de derde sectie kwam de burgerbevolking aan bod. Veruit de interessantste bijdrage was die van **Ute Daniel** (TU-Braunschweig). Ze maakte een inspirerende seksueel gedifferentieerde analyse van het *Front* en *Heimatfront*. Het geheel van de bijdragen over de bezetting, leert dat een comparatieve analyse van beide oorlogen een moeilijke oefening blijft. Bij gebrek aan een “rode draad” was er geen vergelijking mogelijk tussen België (**Pierre Lierneux** – KMS), Noord-Frankrijk (**Ludger Tewes** – *Universität Bochum*), Polen (**Cezary Krol** – Academie der Wetenschappen) en Wit-Rusland (**Bernhard Chiari** – MGFA). De bijdragen van de laatste sectie waren zeer divers. Te onthouden valt vooral de uitstekende conceptuele analyse van de literatuur over oorlog en geweld van de hand van **Benjamin Ziemann** (*Universität Bochum*). Het colloquium werd afgesloten met drie bijdragen over de verwerking van de oorlogservaring in literatuur, schilderkunst en film.

Welke conclusies kunnen er nu uit dit colloquium voor de Belgische historiografie getrokken worden? Om te beginnen staat

de vergelijkende oorlogsgeschiedenis in België nog in de kinderschoenen. Aangezien België in het uitzonderlijke geval verkeerde tweemaal een langdurige bezetting te hebben moeten ondergaan, bestaat hier voor in Duitsland nochtans een levendige interesse. Hierbij moet aangetekend worden dat het Duitse onderzoek over België tijdens de Eerste Wereldoorlog de afgelopen jaren een opmerkelijke remonte doormaakt. Een inhaalbeweging van Belgische zijde dringt zich dan ook op.

Daarnaast kan de vernieuwde Duitse militaire geschiedenis een inspiratiebron zijn voor de militaire historiografie in België. De geschiedenis van de frontervaring moet nog geschreven worden. Hierbij moet men voldoende oog hebben voor de specificiteit van de Belgische casus. Een veelvoud aan thema's komt voor vernieuwd onderzoek in aanmerking. De relatie tussen het front en het thuisfront is nog braakliggend terrein. De desertie werd voornamelijk bestudeerd voor wat de flamingantische problematiek betreft. Reële fenomenen zoals de vervalping aan het front en de reïntegratie van soldaten in de burgersamenleving werden eveneens amper onderzocht. Hopelijk draagt de aan de gang zijnde inventoriëring van belangrijke tot dusver gesloten fondsen in het Koninklijk Legermuseum bij tot een vernieuwde interesse voor de militaire geschiedenis in België. Immers, als de Belgische militaire historici afstand nemen van de *histoire bataille* en de steven resoluut richten op de ervaringsgeschiedenis van de militairen, ligt er nog een mooie toekomst open voor deze tak van de historiografie.

Benoît Majerus en Antoon Vrints

European Science Foundation – Workshop “The Structures of daily Life”

Oxford, September 2001

De *European Science Foundation* kan worden vergeleken met het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen of het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek. De organisatie financiert Europese onderzoeksprojecten op middellange termijn, waaraan wetenschappers uit verschillende West- en Oost-Europese landen deelnemen. Eén van de projecten in de humane wetenschappen focust op ‘*L’occupation en Europe: l’impact des régimes national-socialiste et fasciste*’. In verschillende werkgroepen (‘*Teams*’) wordt nagegaan welke de lange-termijn-impact is geweest van de bezetting op de maatschappij van de verschillende landen. De ‘*Teams*’ behandelen: ‘De strijd voor legitimiteit in politiek en cultuur’; ‘De continuïteit van de kerken’; ‘De ontwikkeling van de lokale economiën’; ‘Migraties’; ‘Vervolging en uitroeiing van de joden’; ‘De structuren van het dagelijks leven’. We namen deel aan het laatste ‘*Team*’.

Deze groep hield een eerste bijeenkomst in Oxford van 6-9 september 2001. Deelnemers uit Griekenland, Nederland, Groot-Brittannië, Frankrijk, de Tsjechische Republiek, Polen, Denemarken en België belichtten er verschillende aspecten van het dagelijks leven tussen 1940 en 1942: geweld tegen vrouwen,

dagelijks leven in industriële gebieden, verzetsactiviteiten, publiciteit, toepassing van Duits strafrecht in bezet gebied. Ook de vraag naar de bronnen die kunnen worden gebruikt voor het onderzoek over het dagelijks leven kwam aan bod (sluikpers, publiciteitsboodschappen in kranten).

Ondanks de diversiteit van de thema’s tekenden zich een aantal gemeenschappelijke vraagstellingen af. Zo was het duidelijk dat de politieke dimensie niet mag worden onderschat: het al dan niet voortbestaan van de structuren van de staat en de (nieuwe) rol van (lokale) elites had verstrekkende gevolgen. Ook zal de reconfiguratie van de sociale verhoudingen verder worden onderzocht. Schaarste was daarin een van de belangrijkste katalysatoren. De verhoudingen werden vastgelegd in formele en informele regels, vooral met betrekking tot de omgang met de bezetter. Deze regels werden niet alleen uitgewerkt door overheden, maar ook door (lokale) gemeenschappen. Rond deze vraagstellingen zullen de volgende jaren workshops worden georganiseerd die moeten resulteren in een publicatie. De volgende workshop is gepland in september 2002.

Over de nationale en academische grenzen heen

Het colloquium te Bondues van 20 oktober 2001

Soms lijkt het of de nationale grenzen het kader van het wetenschappelijk onderzoek meer bepalen dan de aard van de bestudeerde fenomenen. Het Noorden van Frankrijk vormt geen uitzondering op die regel, vermits het door zijn ligging meer gelijkenissen met België vertoont (of sommige delen hiervan, zoals Henegouwen) dan met Frankrijk in zijn geheel. Dit was vooral het geval tijdens de Tweede Wereldoorlog, zoals het colloquium te Bondues, nabij Tourcoing, er ons op 20 oktober aan herinnerde. Met de organisatie van dat colloquium over "*L'engagement dans la Résistance dans l'Europe du Nord-Ouest*" hebben de gemeente Bondues en de universiteit van Rijsel-3 gepoogd een bijdrage te leveren tot een analyse van het fenomeen langs een andere invalshoek dan die van de strikt nationale geschiedenis.

Verschillende sprekers wezen erop hoezeer regionale elementen bij de toetreding tot het Verzet meegespeeld hebben. De herinnering aan de eerste bezetting, de administratieve annexatie door de Duitsers bij België, de geografische nabijheid van Groot-Brittannië, nauw verbonden met sociaal-economische factoren, hebben de opkomst van de weigering geboetseerd. Vooral de casussen van de boeren en van de universitairers werden uitgediept. Het geval van die laatsten werd trouwens vergeleken met de toestand aan de Belgische

universiteiten. Onze collega **Fabrice Maerten** verstevigde dat vergelijkend perspectief met een uiteenzetting over de Henegouwse problematiek, een provincie die in de Belgische context vastgeankerd ligt en tevens geografisch en sociaal-economisch dicht aanleunt bij de noordelijke departementen. Twee exposés, het eerste over de zuidelijke zone en het tweede, origineler van aard, over Lotharingen versterkten nog de idee van de regionale ontwikkelingen die meer tot uiting komen omdat ze in een administratief uiteengespat Frankrijk plaatsvinden.

Dit colloquium, waaraan een kleine tentoonstelling gekoppeld was, richtte zich tot een bijzonder bont publiek bestaande uit beroepshistorici, leraars, liefhebbers van geschiedenis en voormalige verzetslui. De uiteenzettingen werden vaak onderbroken door de getuigenissen van verzetsmensen die hun belevenissen voegden bij de meer theoretische beschouwingen van de historici, wat de belangstelling wekte van een publiek dat veel ruimer was dan het kleine cenakel onderzoekers. Het ging hier om een soort bijeenkomst die geen epische discussies over pietluttigheden tussen specialisten genereert, maar die op haar manier ertoe bijdraagt de vaak te brede kloof tussen de specialisten en het grote publiek te dichten.

Emmanuel Debruyne

De verplichte tewerkstelling in Frankrijk

Een colloquium te Caen

Op 13,14 en 15 december 2001 vond in het bekende “*Mémorial de Caen*” een internationaal colloquium plaats over “De door het Derde Rijk tewerkgestelde Franse arbeidskrachten”. Het ging hier om een initiatief van de Franse “Federatie van slachtoffers en overlevenden van de nazikampen voor verplichte tewerkstelling” dat na jaren van moeilijke en vaak pijnlijke demarches dan toch de steun kreeg van

belangrijke Franse wetenschappelijke en politieke instanties.

Drie dagen lang werden vrijwel alle aspecten van de *Arbeitseinsatz* in nazi-Duitsland onder de loep genomen met, wel te verstaan, het hoofddaccent op de betrokkenheid van de Fransen in die pan-Europese wervingsslag van arbeidskrachten. Zowel de repercussies van de STO (*Service du Travail obligatoire*) op regionaal als op nationaal vlak werden grondig uit de doeken gedaan. De discussies die elke sessie afsloten werden niet alleen door de wetenschappers onderling gevoerd, maar werden ook doorspekt met de getuigenissen van voormalige Franse dwangarbeiders. Ze deelden, vaak op een zeer emotionele wijze, hun ervaringen mee en gaven lucht aan hun gevoelens van verontwaardiging over het uitblijven van hun erkenning als weggevoerden. In Frankrijk worden ze inderdaad nog vaak als de tweederangspatriotten beschouwd.

De informele contacten in de coulissen leidden eveneens tot een verdere gedachtewisseling over controversiële onderwerpen die tijdens de sessies niet volledig werden uitgespit en tot enkele interessante afspraken. Zo werd er bv. na de zitting over de verplichte tewerkstelling in Europa in principe overeengekomen in 2002 of 2003 een studiedag of een colloquium te houden over een comparatieve benadering van de verplichte tewerkstelling in West-Europa.

Frans Selleslagh

Voorwaarts in het Vlaams Parlement

In september 1999 verscheen in de Vlaamse pers een oproep onder de titel *Voorwaarts maar niet vergeten*. Deze oproep valt te situeren in de context van het decreet Suykerbuyk dat, we herinneren eraan, door het Arbitragehof verworpen werd. De oproep ging uit van een groep Vlaamse intellectuelen, onder wie verschillende historici. Deze intellectuelen willen een pagina omdraaien, niet door het verleden te vergeten, maar ze tenderen wel naar vergevingsgezindheid. Dat neemt niet weg dat ze de collaboratie, die ze beschouwen als “een ontsparing van een politieke emancipatiebeweging”, beslist veroordelen. Dit eerste initiatief werd een jaar later gevolgd door het bekende ‘historisch pardon’, door Frans-Jos Verdoodt in augustus 2000 op het spreekgestoelte van de IJzerbedevaart uitgesproken. Het gaat om een verontschuldiging voor de bijna 60 jaar geleden door een deel van het Vlaams-nationalisme begane vergissingen, beoordelingsfouten en verkeerde bondgenootschappen..

De groep *Voorwaarts* had van bij zijn oprichting onder meer als doelstelling het verdiepen van de reflectie over het thema “verzoening” en het leggen van contacten met Franstaligen. Deze contacten werden voor het eerst geconcretiseerd op een studiedag in het Vlaams parlement op 9 juni van vorig jaar ¹. De manifestatie kreeg heel wat media-aandacht, wat zowel het gevolg was van de omstandigheden, de vergaderplaats als de slottoespraak. Enkele weken tevoren was Johan Sauwens, minister van de Vlaamse regering, tot ontslag

gedwongen vanwege zijn opgemerkte aanwezigheid op een bijeenkomst van het Sint-Maartensfonds, een organisatie van oud-Oostfrontvrijwilligers. De groep *Voorwaarts* dan weer, had kort voor 9 juni de prijs van de Vlaamse regering gekregen.

Verschillende sprekers namen het woord. Nadat **Herman Balthazar** de studiedag had ingeleid, werd de groep *Voorwaarts* zelf voorgesteld door **Jan Debrouwere**. De opmerkelijkste toespraak was zonder enige twijfel die van **Bruno De Wever** die het perspectief duidelijk weergaf: het verleden is niet het alleenrecht van de academische historicus, ook al zijn niet alle benaderingen van het verleden evenwaardig. De historicus heeft een maatschappelijke verantwoordelijkheid en het is in die hoedanigheid dat de groep *Voorwaarts* er een aantal in zijn rangen telt. Met betrekking tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog herinnerde hij eens te meer aan het belang van en de hoeveelheid studies over dit vraagstuk en aan de, alles in aanmerking genomen, heersende consensus binnen de wetenschappelijke wereld over tal van gevoelige thema's, wat niet betekent dat het debat wordt uitgesloten. Er is dus geen sprake van een “geheim”, een taboe of een complot. Inzake de collaboratie herinnerde hij er duidelijk aan dat de doelstelling ervan niet meer of niet minder was dan de vernietiging van een democratische Vlaamse samenleving. Tegelijkertijd legde hij de nadruk op de noodzaak om de collaboratie te onderscheiden van de politiek van het minste kwaad. Tot slot had hij het over de context van de repressie.

¹ De acta van deze studiedag zijn al gepubliceerd: F.S. VERDOODT (red.), *Voorwaarts maar niet vergeten. Acta van de studiedag*, Antwerpen Academia Press, 2001.

De bijdrage van **Jaap Kruijthof** was van meer filosofische aard en ging respectievelijk over complexe begrippen als vergeten, vergiffenis en verzoening. Terwijl hij amnestie krachtig veroordeelde, deed hij een oproep tot een gebaar van de overheid.

Het tweede deel van de studiedag was gewijd aan reflecties. Vier sprekers namen het woord: **Jan Bank**, professor vaderlandse geschiedenis aan de Universiteit Leiden en verbonden aan het *Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie*, **José Gotovitch**, directeur van het SOMA en professor aan de ULB, **Jean Puissant**, professor aan de ULB en **Ludo Abicht**, filosoof en professor-emeritus. Jan Bank spitste zich toe op de Nederlandse situatie waar het vraagstuk van de repressie van de collaboratie vooral vanuit een sociaal-psychologische benadering werd bestudeerd. José Gotovitch onderstreepte het moeilijke werk van de historicus en vooral het probleem om invloed uit te oefenen op de collectieve mentaliteiten. Hij bracht het verschil in gevoeligheid langs beide kanten van de taalgrens in herinnering waarbij hij waarschuwde tegen foute simplificaties en het veralgemenend amalgaam. Met betrekking tot de repressie onderstreepte hij hoezeer gerecht en de werking ervan een weerspiegeling vormen van de samenleving en de manier waarop die functioneert. Hij vestigde de aandacht op het gevaar dat het bestuderen van de “ontsporingen van de repressie” met zich meebrengt als er geen rekening gehouden wordt met de algemene maatschappelijke context. Hij had het ook over de onmogelijkheid om de pagina om te draaien: de feiten blijven; wat mogelijk en noodzakelijk is, is “het persoonlijke er buiten te laten”. Men moet de samenleving openstellen voor dialoog, maar het begrip vergiffenis, zo meent José Gotovitch, past niet in een

historische benadering van de gebeurtenissen. Jean Puissant benadrukte eveneens de onmogelijkheid van het vergeten en, meer nog, zag het als een handicap voor het functioneren van de samenleving. Hij verwees daarbij naar diegenen die er, om politieke redenen, op rekenen dat over het gebeurde geen vragen gesteld worden. Hij sprak over het amnestievraagstuk als een blokkerende factor, daarbij het belang onderstrepend van begrippen als sociale en culturele emancipatie. Ludo Abicht van zijn kant hield in hoofdzaak een pleidooi voor dialoog.

De socialist **Norbert De Batselier**, voorzitter van het Vlaams parlement, sloot de studiedag af met een erg goed onderbouwde en opmerkelijke toespraak. Hij kondigde aan dat hij er op rekende om samen met alle democratische partijen een initiatief te nemen, een signaal van verzoening. Een intentie die een begin van verwerkelijking kreeg begin januari 2002. Vijf parlement fracties van de democratische Vlaamse partijen hebben een voorstel van resolutie ingediend dat de collaboratie veroordeelt en dat de vergissingen en ontsporingen van de repressie en de epuratie erkent. Dit voorstel ligt helemaal in de lijn van het werk van de groep *Voorwaarts*.

Wijzen wij nog op een gezamenlijk initiatief van SOMA en de Editions Labor voor een syntheseswerk bestemd voor een Franstalig publiek met een status questionis over de collaboratie in Vlaanderen en Wallonië, een voorstelling van de repressie, een analyse van de stereotypen over de oorlog, de bezetting, het verzet en de collaboratie in alle landsdelen, een analyse van het amnestieprobleem en een voorstelling van de groep *Voorwaarts*. Dit werk zou in de zomer 2002 moeten verschijnen.

Chantal Kesteloot

“Omgaan met het verleden”

Op initiatief van Charta 91 en Unesco-Centrum Vlaanderen en in samenwerking met *Point Critiques*, de UFSIA en historici van verschillende instellingen, werd op 24 november in de UFSIA te Antwerpen een studiedag gehouden over het thema “Omgaan met het verleden”. De keuze voor die datum was niet toevallig, het was namelijk de tiende verjaardag van “zwarte zondag”. Maar dat was niet het enige doel: de initiatiefnemers van deze studiedag wilden zich, zoals de groep *Voorwaarts*, ook richten tot de publieke opinie om de aandacht te vestigen op de problemen rond de herinnering. Het betreft hier een mix van alomtegenwoordige en erg gevoelige thema's: de collaboratie, maar ook de houding van bepaalde traditionele elites, het belang van de genocide, de selectie van de feiten, het begrip ‘vergeten’.

Herman Van Goethem (UFSIA) bouwde zijn uiteenzetting op rond drie assen: het verschil in gevoeligheden tussen Vlaanderen en Wallonië, het politiek en maatschappelijk belang van de repressie en de historiografie. **Bruno De Wever** (Universiteit Gent) situeerde de problematieken in een breder kader, waarbij hij inging op mogelijke parallellen met Nederland: de rol van de historici en de recente polemieken rond het werk *Grijs Verleden* van Chris Van der Heijden. Hij maakte ook vergelijkingen op institutioneel vlak, inzake de respectieve taken van NIOD en SOMA. Toen hij de specifieke casus Vlaanderen behandelde, sprak hij over de bijzondere rol van bepaalde historische publicaties waaronder *Twintig eeuwen Vlaanderen* en de *Encyclopedie van de Vlaamse Bewe-*

ging voor de vorming van collectieve mentaliteiten en voor de toegang tot het publieke debat voor mensen afkomstig uit of nauw aanleunend bij de collaboratiemilieus.

Dirk Luyten (SOMA) reconstrueerde de ontstaansgeschiedenis van bepaalde antidemocratische stromingen in Vlaanderen tijdens het interbellum. Hij toonde aan hoezeer het discours waarin de democratie bekritiseerd werd, onlosmakelijk verbonden was met de constructie van een Vlaamse politieke ruimte, ook al is dat natuurlijk niet het voorrecht van het noorden van het land. De in de jaren twintig nog erg marginale kritiek, groeit qua intensiteit recht evenredig met de economische crisis. Dat verschijnsel is natuurlijk niet eigen aan Vlaanderen, maar het krijgt wel een bijzondere dimensie door de wil om dat discours te integreren in een meer algemeen ontvoogdingsperspectief van de Vlaamse bevolking rond twee door modernisme en traditionalisme gevoede pijlers.

Paul Verbraeken (Charta 91) van zijn kant, sprak over de constante groei van het Vlaams Blok in Vlaanderen en de evolutie in de houding van de traditionele partijen. Hij stond stil bij het doorsijpelen van het extreemrechtse discours bij andere partijen en ook bij het erg aparte intellectuele klimaat van een bepaald Vlaanderen, sinds jaar en dag drager van een verheerlijkende dimensie van het verleden. Hij stelde zich ook vragen bij de rol van de historicus terzake.

Het laatste deel van de studiedag bestond uit een rondetafel. **Pieter Lagrou** (CNRS-

IHTP), **Georgi Verbeeck** (KUL), **Frans-Jos Verdoodt** (ADVN) en **Chantal Kesteloot** (SOMA) werden uitgenodigd om zowel te reageren op het algemene thema van de studiedag als op de kwestie van het opnieuw de kop opsteken van het verleden in Vlaanderen en elders. **Gita Deneckere** (Universiteit Gent) sloot de studiedag af met enkele overwegingen over de rol van historici en de alomtegenwoordigheid van debatten over het belang

van het verleden. Kortom, een interessante dag die aantoonde hoezeer historici, en dat niet alleen in Vlaanderen, door deze vraagstukken worden aangesproken. Het gaat zeker niet om nieuwe problemen maar ze beantwoorden wel aan een maatschappelijke vraag waaraan nog steeds niet voldaan is, een vraag waarvoor historici niet onverschillig kunnen blijven. Ook hier wachten we met interesse op de acta.

Chantal Kesteloot

Federalisme en structuurhervormingen

Een tweede adem voor de KPB

Het *Centre des Archives communistes de Belgique*, het *Centre d'Histoire et de Sociologie des Gauches* en het *Fonds d'Histoire du Mouvement wallon* organiseerden op 27 oktober 2001 samen een colloquium rond het thema *Fédéralisme et réformes de structures anticapitalistes 1960-1965. Un nouveau souffle pour le Parti communiste de Belgique*.

Dit colloquium durfde de gok aan niet enkel onderzoekers maar ook militanten aan het woord te laten komen. Zo'n initiatief is niet zonder gevaar. Sommige actoren hebben het moeilijk om na te denken over de feiten en over hun daden. Bovendien is de geschiedenis van het communisme onlosmakelijk verbonden met wat er later van geworden is en blijft het voor sommigen moeilijk om dit vandaag in alle sereniteit te bevatten.

Ondanks het overvolle programma en de soms te spraaklustige sprekers beantwoordde de dag aan de vele gestelde verwachtingen. Vanzelfsprekend werd geen definitieve streep getrokken onder de geschiedenis van de KPB uit die periode, integendeel! Wel kwam de verscheidenheid aan engagementen en acties van de communistische wereld en van radicaal links aan bod, ook al kan men de totale afwezigheid van bijdragen over de jeugd betreuren. Het begin van de jaren zestig, ook wel de “*embellie*” (heropleving) in de geschiedenis van de KPB genoemd, biedt inderdaad een ideaal onderzoeksterrein. Maar die “*embellie*” moet worden genuanceerd. Als het de KPB beter ging, dan was dat omdat ze in de jaren vijftig heel erg diep was weggezakt. Maar de stakingen tijdens de winter van 1960-1961 zouden voor de communisten de aanleiding vormen voor een hernieuwde strijd-

vaardige opstelling. Na enig aarzelen kozen ze resoluut voor het federalisme, ook al was dit, zoals meermaals bleek tijdens de studiedag, nooit het enige waarvoor strijd gevoerd werd; de strijd voor vrede, de arbeiders- en syndicale strijd boden de communistische militanten evenveel ruimte en zichtbaarheid.

De vraag werd overigens gesteld hoe dit federalistisch (Waal) engagement te verzoenen viel met een nationale structuur die aan Vlaamse of Waalse communisten nauwelijks autonomie toeliet, hoe een internationalistische politieke cultuur te verzoenen viel met een Waals discours ?

Het begin van de jaren zestig werd eveneens gekenmerkt door het 'grippisme' dat heel wat energie losmaakte, ook al was dat uiteindelijk vooral van toepassing op de Brusselse federatie. Deze periode moet ook in het teken geplaatst worden van een groeiend aantal militanten dat verspreid raakte over het trotskisme in en buiten de PSB, de Waalse beweging binnen de *Parti*

wallon des Travailleurs en de *Union de la Gauche socialiste*. Tegenover deze kernen moest de KPB ook voor zijn eigen legitimiteit vechten.

Ondanks de heropleving bleef de KPB slecht aangeschreven en verschillende sprekers onderstreepten de soms moeilijke verhouding tussen communistische wereld en vakbondsmilieu, zonder te spreken over bepaalde groepen binnen de Waalse beweging waarin de communisten ook een actieve rol trachtten te spelen. De getuigenissen van militanten brachten zowel de verscheidenheid aan situaties in een Wallonië met verschillende gezichten aan het licht, als natuurlijk de herinnering aan de strijd (de stakingen en de ordehandavingsplannen) en de bijzonder actieve deelname van de communisten aan de grootschalige petitie in de hersft van 1963.

Kortom, een interessante dag die een vervolg zal krijgen in de voor dit jaar aangekondigde acta.

Chantal Kesteloot

De Parti social chrétien (PSC)

Verleden en toekomst

Op 21 februari 2001 belegde het Centrum voor de studie van het politieke leven van de *Université libre de Bruxelles* een bezinningsdag over de toekomst van de PSC. Door haar recente teleurstellende verkiezingsuitslagen lijkt die partij aan de vooravond te staan van belangrijke keuzes. Om die reden, en omdat het initiatief duidelijk de bedoeling had onder de oppervlakkige analyse naar de fundamentele oorzaken

van het fenomeen te graven, leek deze studiedag zeker niet van belang ontbloomd.

Onze verwachtingen werden, mede omdat gezocht werd naar een multidisciplinaire aanpak tussen politicologie en geschiedenis, globaal genomen niet teleurgesteld. Zo ontrafelden **Pascal Delwit** en **Christian Vandermotten**, elk vanuit hun specifieke invalshoek, de electorale evolutie

van de Franstalige katholieke partij sinds de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht. Beiden beklemtoonden de breuk van de jaren zestig toen een einde kwam aan de hegemonie van de CVP/ PSC. Uit een analyse van de geografische spreiding van het electoraat in de loop van de XXste eeuw puurde Vandermorten enkele verklarende elementen die in het nadeel van de PSC hebben gespeeld. Naast enkele factoren die reeds langer bekend waren (ontkerkelijking van de burgerij, voortschrijdende industrialisatie, terugloop van de kerkpraktijk), onderstreepte hij het belang – in bepaalde regio's – van de directe exploitatie van de landbouweigendommen, waardoor een versnelde ontvoogding van de bevolking t.a.v. de lokale katholieke notabelen mogelijk werd. Daarnaast heeft de Liberale Partij, door niet langer antiklerikale standpunten in te nemen, vanaf de jaren zestig steeds nadrukkelijker de traditionele positie van de christen-democraten in Wallonië ingenomen. Het resultaat daarvan is dat de PSC vandaag slechts enig gewicht heeft in perifere regio's.

De bijdragen van **Lieven De Winter** over de wijzigingen in het 'sociaal-christelijk' stemgedrag en van **Pascal Delwit** en **Benoît Hellings** over de structurele en organisatorische veranderingen van de PSC, beschreven vooral de actuele situatie. **Paul Magnette** en **Paul Wynants** daarentegen doken veeleer in het verleden om fundamentele vragen op te werpen m.b.t. de toekomst van de partij. Zo vroeg Magnette zich terecht af of het 'personalisme' wel de reddende ideeënstroming kon zijn voor een partij die in een impasse is terecht gekomen door de crisis van de confessionele

identiteit en de wedren van de andere partijen naar het politieke centrum. De ambiguïteit van de term personalisme, die reeds ingebakken zat in zijn ontstaan en in zijn gebruik tijdens de jaren dertig, lijkt er in ieder geval op te wijzen dat hiervan geen mirakels moeten verwacht worden. Bij het schetsen van de diverse etappes die de PSC doorliep sinds 1945, sloot Wynants aan bij deze problematiek. De partij manifesteerde zich tot 1968 als een partij die bij uitstek het algemeen belang wenste te vertegenwoordigen, terwijl zij er daarna – ook al positioneerde zij zich in het centrum – niet meer in geslaagd is de spanningen tussen links en rechts te verdoezelen. Volgens Wynants moet de PSC vandaag, wil zij niet verdwijnen, een keuze maken.

Naar de mening van **Pierre Verjans** heeft de verzuiling, of zoals hij het betitelt, het 'systeem van tussenschotten' dat sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog vorm kreeg, geen betekenis meer in een steeds meer ontzuilde maatschappij. Wanneer vandaag de katholieke structuren die zich buiten de partij bevinden (onderwijs, mutualiteiten en vakbonden) een ontegensprekelijk succes kennen, dan is dat veel meer te danken aan hun efficiënte service dan aan de christelijke waarden die ze verdedigen. Is er dan nog wel een toekomst voor de PSC? Joelle Milquet bleek in haar afsluitende lezing die overtuiging toegedaan, maar de vraag blijft of haar personalistisch gedachtegoed ook de kiezer zal weten te overtuigen. Maar, dit behoort niet meer tot het terrein van de historicus...

De akten van deze stimulerende studiedag zouden in principe zowat tegelijkertijd met dit *Berichtenblad* moeten verschijnen.

Fabrice Maerten

Het Eindrapport van de Studiecommissie joodse goederen

Na 4 jaar werkzaamheden heeft de ‘Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de leden van de joodse gemeenschap van België, geplunderd en achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945’ (verder genaamd de Studiecommissie) precies zoals voorzien op 12 juli 2001 haar Eindverslag aan de regering overhandigd ¹. Het eigenlijke onderzoek met een beperkte onderzoeksploeg van 6 historici en 2 kunsthistorici nam twee jaar in beslag. Niettemin is de Studiecommissie de overtuiging toegeedaan dat zij op de essentiële vragen antwoorden heeft kunnen formuleren.

Wat de eigenlijke spoliatie tijdens de bezettingsperiode betreft, luidt de conclusie dat de Duitse diensten er wel in geslaagd zijn de economie in België te ‘ontjoodsen’ maar dat deze operatie, de diamant niet te na gesproken, het *Reich* bitter weinig financieel of economisch voordeel heeft opgeleverd. De belangrijkste oorzaak daarvan bleek de juridische context te zijn waarin het Duits Militair Bestuur (DMB) de rooforganisatie had ingebed; die inbedding was dan weer geen vrije keuze maar de consequentie van de bezettingspolitiek

van het bezettingsbestuur: daar waar mogelijk de autochtone administratie laten besturen om zelf controlerend op te treden. Die keuze dwong het DMB tot het minstens formeel naleven van de Belgische wetgeving. Om die reden werden de ‘vijandelijke’ en ‘joodse’ goederen beheerd door een door het DMB onder Belgisch recht opgerichte naamloze vennootschap; die n.v. kon welgoederen beheren maar kon er niet over beschikken. Zo gebeurde het dat, in tegenstelling tot de ons omringende landen Frankrijk en Nederland, de gespolieerde joodse tegoeden weliswaar voor een belangrijk deel in een roofofbank werden gecentraliseerd, maar daar tot de bevrijding bleven staan zonder dat de bezetter erover kon beschikken.

Het militaire bezettingsregime in België heeft de joodse bevolking op bevel van Berlijn gedeporteerd en deels uitgeroeid, maar heeft er, ongewild, ook voor gezorgd dat een deel van haar bezittingen ongeschonden uit de oorlog kwam.

Ook m.b.t. het naoorlogs rechtsherstel kwam de Studiecommissie tot enkele opvallende besluiten: “op bepaalde

¹ *De bezittingen van de slachtoffers van de jodenvervolging in België. Spoliatie, rechtsherstel, bevindingen van de Studiecommissie. Eindverslag van de Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de joodse gemeenschap van België, geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945*, Brussel, 2001, 2 vol., 479 en 280 p.

Enkele leden van de Commissie tijdens een van haar laatste vergaderingen in de Wetstraat 16 in juni 2001. Zittend van links naar rechts: D. De Brone (directeur-generaal Ministerie van Financiën), Rudi Van Doorslaer (directeur), L. Buysse (voorzitter), I. Madula-Lukebamoko (medewerkster van de directeur), N. Vanhove (Ministerie van Economische Zaken) en P. Martin (Ministerie van Buitenlandse Zaken); staande: G. Van Gerven (ere-advocaat-generaal bij het Auditoraat-Generaal), G. Schneck (erevoorzitter van het Centraal Israëlitisch Consistorie) en Jean-Philippe Schreiber (historicus, ULB).

terreinen (werd) bevredigend werk geleverd”, maar “anderzijds (konden) toch ook zwaarwegende tekortkomingen en fouten worden aangestipt”². Eigenlijk ontbrak het de politieke en administratieve verantwoordelijken in België aan inzicht in de betekenis van de judeocide. Dat is de belangrijkste reden waarom de vereffening van de joodse goederen in feite werd uitgevoerd door de Dienst van het Sekwester, die was opgericht geworden om de goederen van de ‘vijanden’ en de ‘verdachten’ te beheren. Er werden weinig inspanningen gedaan om de nabestaanden van de slachtoffers op het spoor te komen en de goeden van

de ‘onbekenden’ en van diegenen die na verloop van enkele jaren niet hadden gereageerd, vervielen, rechtstreeks of onrechtstreeks, aan de Schatkist.

Daarnaast leverde de activiteit van de Dienst Economische Recuperatie (DER), en dan vooral van de kleine kunstcel in de schoot van de DER, slechts weinig resultaten op bij de recuperatie van de geroofde joodse kunst en cultuuroederen. Veel belangrijker nog was dat de wetten op herstelling van de materiële oorlogsschade aan de joodse oorlogsslachtoffers voorbij gingen. De ingebouwde

² *Idem*, p. 324.

nationaliteitsclausule (ca. 95 % van de joodse bevolking toen bestond uit vreemdelingen) en de niet-erkenning van de raciaal gedeporteerden als politieke gevangenen was hiervan de oorzaak. Deze discriminatie werd bij de toepassing van de *Wiedergutmachungs*-wetgeving in de jaren vijftig nog eens herhaald. Pas tijdens de tweede fase daarvan, die specifiek op de schadeloosstelling van goederen sloeg, kregen ook de joodse slachtoffers (maar dan rechtstreeks van de Duitse regering) waarop ze recht hadden

Slechts het rechtsherstel in de diamantsector vormde de uitzondering op de regel : Belgische improvisatie en ten dele ook Amerikaanse druk zorgden voor een uiteindelijk zeer bevredigend resultaat. Is het toeval dat het hier een voor België belangrijke economische sector betrof waarin de joodse bevolking wereldwijd een sleutelrol vervulde ?

Er bleef voor de Studiecommissie bijgevolg nog heel wat over om middels aanvullend onderzoek 'recht te zetten'. Zij concentreerde zich daarbij op de belangrijkste sectoren: de overheid, de verzekeringssector en de financiële instellingen. Het verzamelen van de nodige bronnen was niet steeds eenvoudig en vooral voor de banksector bleef dit probleem tot op het einde

bestaan. Om die reden ging de Studiecommissie m.b.t. de financiële sector uiteindelijk over tot extrapolaties die inderdaad minder zekerheid boden dan de meer gedocumenteerde cijfers in de andere sectoren. Het eindresultaat luidde (steeds in BEF van de oorlogsperiode): 74,2 miljoen voor de Belgische staat, 10,9 miljoen voor de levensverzekeringen en 88,5 miljoen voor de financiële sector

De Studiecommissie heeft gepoogd de onmiddellijke naoorlogse realiteit zo getrouw als mogelijk te reconstrueren en is daarin veel verder gegaan dan de Commissies in de ons omringende landen. Het is nu aan de vertegenwoordigers van de joodse verenigingen en de andere betrokken partijen om tot een onderhandelde oplossing te komen en de vruchten te plukken van het werk van de Studiecommissie.

Inmiddels is het 'Wetsontwerp betreffende de schadeloosstelling van de leden van de joodse gemeenschap van België voor hun goederen die werden geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945' goedgebeurd door de Kamer. Deze wet en de erin voorziene oprichting van een 'Commissie voor de schadeloosstelling' moet, 55 jaar na de gebeurtenissen, het vervolg van dit rechtsherstel mogelijk maken.

Rudi Van Doorslaer

*Voormalig onderzoeksdirecteur bij de
Studiecommissie joodse goederen*

Horst MÖLLER, Volker DAHM & Harmut MEHRINGER (ed.), *Die tödliche Utopie. Bilder, Texte, Dokumente, Daten zum Dritten Reich*, München, Selbstverlag des Instituts für Zeitgeschichte, 2001, 595 blz. *Catalogus van “Obersalzberg - Orts-und Zeitgeschichte”*

Toen Leopold III in november 1940 Hitler ontmoette, gebeurde dat niet in de hoofdstad van het Derde Rijk, maar wel in het vakantieverblijf van de *Führer* op de Zuid-Beierse Obersalzberg op enkele kilometers van de huidige grens met Oostenrijk.

Het *Institut für Zeitgeschichte* (IfZ), onze zusterinstelling in München, publiceerde recent een begeleidende catalogus bij de tentoonstelling die sinds 1999 op de Obersalzberg in een aldaar opgericht nieuw documentatiecentrum loopt. Onder de titel “*Die tödliche Utopie*” (waarbij men zich kan afvragen of het woord “utopie” met al zijn connotaties hier wel op zijn plaats is), wil dit collectieve werk over de nationaal-socialistische dictatuur bewust wetenschappelijk verantwoorde bijdragen bieden aan een niet-wetenschappelijk publiek. In zeven grote hoofdstukken (de *Führer*mythe, de nationaal-socialistische organisaties, het apparaat van de terreur, de raciale politiek, de emigratie en het verzet, de buitenlandse politiek van Hitler en de Tweede Wereldoorlog) wordt getracht een compleet beeld te schetsen van het nationaal-socialistische regime

tussen 1933 en 1945. Ieder hoofdstuk omvat een wetenschappelijke tekst van een twintigtal bladzijden, voorzien van kaarten, reproducties van documenten en foto's.

Paradoxaal genoeg lag de neo-nazistische bedevaartsindustrie (de verkoop van boeken, medailles en ander prullaria) die welig tierde op de Obersalzberg, aan de basis van het nieuwe documentatiecentrum. Om hiermee schoon schip te maken, verzocht de Beierse deelstaatsregering het IfZ een documentatiecentrum op te richten. Deze nieuwe instelling lokte van meet af aan kritiek uit van een aantal historici¹. In hun ogen rechtvaardigt de site niet het opzet om het geheel van de nationaal-socialistische geschiedenis te behandelen. De Obersalzberg speelde geen doorslaggevende rol in het nationaal-socialistische mechanisme. Het was uitsluitend een oord van daders, waar de slachtoffers afwezig waren. Ook de catalogus lijdt aan hetzelfde euvel als het documentatiecentrum.

Een uitvoeriger behandeling van de geschiedenis van de Obersalzberg zelf

¹ Burkhard ASMUS & Hans-Martin HINZ (ed.), *Zum Umgang mit historischen Stätten aus der Zeit des Nationalsozialismus*, Berlin, 1999.

was op zijn plaats geweest. Nu moet de lezer het stellen met 60 pagina's, verdeeld over drie hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk behandelt de geschiedenis van de Obersalzberg tot 1945. De geboorte van het toerisme in de jaren 1870 had een enorme sociale impact op deze regio in Beieren. Nieuwe huizen werden gebouwd en het oord trok geleidelijk ook beroemdheden aan zoals Clara Schumann. Hitler zou er voor het eerst komen in mei 1923 en hij zou er toen, volgens de legende, zijn putsch van november 1923 voorbereid hebben. Vanaf 1928 huurde hij het huis *Wachenfeld* dat hij in juni 1933 zou kopen. Het werd tussen 1933 en 1945 een waar bedevaartsoord.

Veruit het interessantst is de bijdrage over de periode na 1945. De omgang met de herinnering op de Obersalzberg is dermate symptomatisch voor het naoorlogse Duitsland (BRD) dat het jammer is dat hierop niet dieper wordt

ingegaan. Een deel van de site was tot 1995 het eigendom van het Amerikaanse leger dat er één van de drie *Armed Forces Recreation Centers* in Duitsland vestigde. De gebouwen buiten het Amerikaanse domein verdwenen in de loop der jaren. De gemeentelijke overheden trachtten de geschiedenis van de Obersalzberg te doen vergeten en de pogingen van een kleine groep die de herinnering levend wilde houden, werden niet op prijs gesteld door de meeste bewoners van de streek. Toen het Amerikaanse leger in 1995 de plek om financiële redenen wenste te verlaten, was de lokale elite niet erg happig op het project van het documentatiecentrum. De catalogus besteedt aan deze thematiek slechts enkele pagina's. Ook wordt het ontbreken van een "collectieve herinnering" op deze beladen plaats niet vergeleken met het lot van andere "historische" gebouwen, zoals de ruïnes van de *Reichsparteitag* in Neurenberg of de *Neue Wache* in Berlijn ².

Benoît Majerus

² Cfr Peter REICHEL, *Politik mit der Erinnerung. Gedächtnisorte im Streit um die nationalsozialistische Vergangenheit*, München, 1995.

Wie werkt er als vrijwilliger in het SOMA ?

Sinds 25 jaar kan het SOMA rekenen op de zeer waardevolle en efficiënte hulp van tal van vrijwilligers die elkaar hebben afgelost in het klasseren van archieven, foto's, persknipsels en het samenstellen van inventarissen...

De waardige “ouderdomsdeken” van de huidige ploeg is ongetwijfeld **Henri Masson**. Sinds 1975, het jaar van zijn pensionering, komt hij elke voormiddag naar het SOMA. Als voormalig leraar filosofie in de normaalschool Charles Buls (stad Brussel) wilde hij aan de slag blijven. In die 27 jaar redigeerde hij tal van uitstekende inventarissen, zoals b.v. die van het archief van de Belgische regering te Londen (1940-1944) en die van het archief van Rex en van Degrelle.

Gilberte Roesler bood haar diensten aan in april 1996. Na de antwoorden op de enquête over de verplichte tewerkstelling in Duitsland gedeeltelijk te hebben geanalyseerd, onderzoekt zij nu de financiële toestand tijdens de Eerste Wereldoorlog (vergelijking van de buitenlandse munten, de prijzen van de voedingsmiddelen ...) en klasseert zij persknipsels en het *Staatsblad* van 1945, met vermelding van de namen en adressen van ‘incivieken’.

Na een Algemene Vergadering van de Vrienden van het SOMA in februari 1998 werd er een oproep gedaan om vrijwilligers voor het klasseren van archieven aan te trekken. Als gepensioneerd ingenieur wilde **Jacques Drouart** niet inactief blijven. Zijn belangstelling voor de hedendaagse geschiedenis en vooral voor die van de Tweede Wereldoorlog, zetten hem ertoe aan op dat verzoek in te gaan. Eind 1998 voegde hij zich bij ons en sindsdien archiveerde hij een tiental fondsen die vooral op het Verzet betrekking hebben.

Bruno Picard is jurist en licentiaat handels- en consulaire wetenschappen (HEC, Luik). Deze uit Luik afkomstige Brusselaar arriveerde een jaar geleden in het SOMA na een loopbaan bij Mitsubishi. Een dag per week houdt hij zich bezig met het inventariseren van de foto's van de schenking *Het Volk*, voor de periode 1980-2000.

Als licentiaat in de handelswetenschappen was **Pierre Brolet** werkzaam bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Hij is nu met vervroegd pensioen. Via TV-uitzendingen maakte hij kennis met het SOMA en sinds september 2001 maakt hij gedurende twee halve dagen per week een inventaris van het archief over Duits-Belgische financiële compensaties.

Gilbert Waeyenbergh was gedurende 25 jaar werkzaam bij Citibank waar hij vele jaren deel uitmaakte van de Directie *Human resources*. Sinds 1994 is hij driemaal per week in het Centrum aanwezig waar hij buitenlandse foto's klasseert. Door dit monnikenwerk (identificatie, correcties, verwijdering van dubbels, enz.) maakt hij de collecties klaar voor digitalisering, waarna zij via het *Pallassysteem* op het Internet kunnen geraadpleegd worden. Het was dankzij zijn belangstelling voor de Europese geschiedenis tijdens WO II en de uitzendingen over de vijftigste verjaardag van de Bevrijding dat hij de weg naar het SOMA vond.

Na een carrière in de publiciteitswereld belandde **Francis Liégeois** in 1996 in het SOMA. Hij is sinds 1995 gepensioneerd en had altijd al een vurige interesse voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Sinds vele jaren reist hij, samen met enkele vrienden, naar de belangrijkste oorlogsgedenkplaatsen: Stalingrad, de ontscappingsstranden, Verdun, de IJzerstreek, Berlijn, Berchtesgaden, de Maginotlijn, de Siegfriedlijn, Dachau, Breendonk, enz. In het SOMA klasseert hij twee dagen per week de persknipsels (1932-1950) en integreert ze in het *Pallassysteem*.

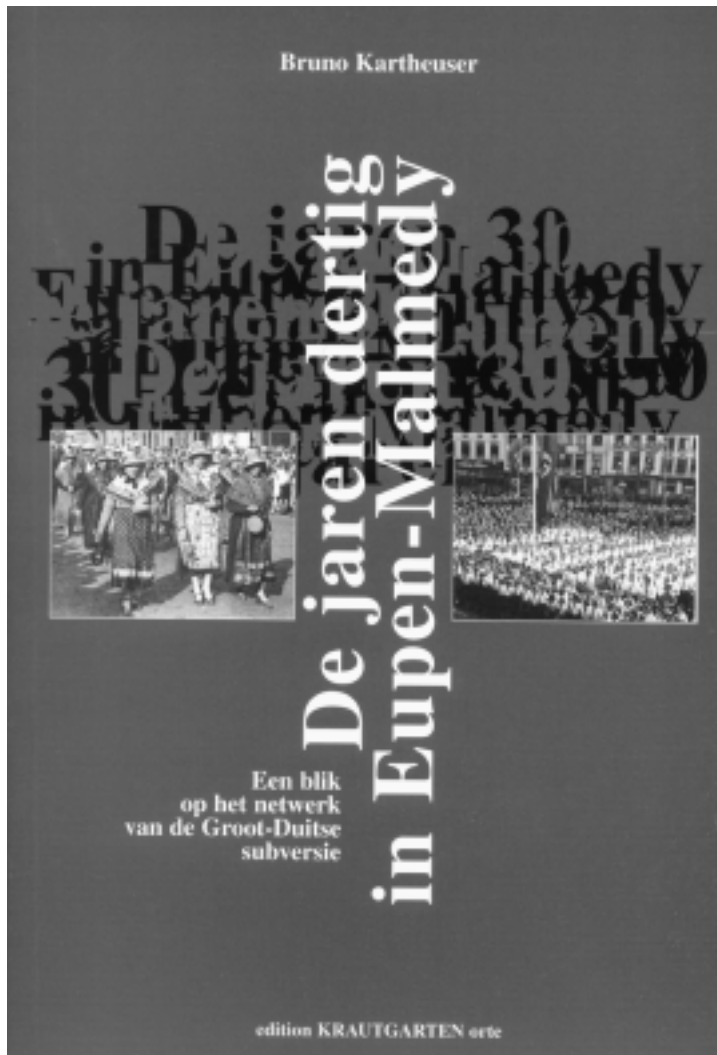

Joris Dedeurwaerder arriveerde in 1995 in het Centrum. Hij was voordien leraar Duits en Nederlands en vervolgens ambtenaar in het Vlaamse Parlement. In het SOMA hield hij zich een dag per week bezig met het inventariseren van dossiers over de Vlaamse collaboratie. Twee jaar verdween hij uit de circulatie om een boek over het leven van een eminent flamingant te schrijven: *Professor Speleers. Een biografie*, Antwerpen/Gent, Perspectief/Academia Press, dat in september 2002 zal verschijnen. Sindsdien keerde hij terug naar het SOMA waar hij het archief van de *Propaganda-Abteilung* zal klasseren. Deze geschiedenisfreak is bovendien gids van de stad Brugge.

Isabelle Ponteville

**Bruno KARTHEUSER, *De jaren dertig in Eupen-Malmédy.*
Een blik op het netwerk van de Groot-Duitse subversie,
Neundorf, Krautgarten – SOMA, 2001, 183 blz.**

In juni 1944 duidt de *Sipo-SD*-agent Walter Schmald te Tulle de 101 gijzelaars aan die aan de balkons zullen opgehangen worden ? Enkele weken later, bij de Bevrijding, wordt hij aangehouden en geëxecuteerd door verzetslui uit de streek. Schmald is echter afkomstig uit Sankt-Vith... Hoe is die eerder kleurloze jongeman, die onopgemerkt door het leven was gegaan, ertoe gekomen dergelijke gruwelijke daden te stellen ?

Dat is de vraag die **Bruno Kartheuser** zich heeft gesteld. Om er een antwoord op te vinden heeft hij grondig het gestook door de nazi's in de Oostkantons tijdens het interbellum onderzocht. Hij haalde daarvoor onuitgegeven archieven van onder het stof, ging overal rondsnuffelen en ondervroeg tal van nog levende getuigen. Dat alles mondde uit in een merkwaardig boek dat een klaar onderscheid maakt tussen de figuren die in

het Duits nationalisme geloofden en de enkele agitatoren die hen om de tuin hebben geleid en die goed wisten dat het om iets anders ging, namelijk de bruine pest. Deze studie, die met de werken van Pabst en Schärer op één lijn kan gesteld worden, zal zeker niet onopgemerkt voorbijgaan.

Jacques Wynants
SOMA-correspondent

Het boek van Bruno Kartheuser, *De Jaren dertig in Eupen-Malmédy. Een blik op het netwerk van de Groot-Duitse subversie* (Neundorf, Krautgarten – SOMA, 2001, 180 p.) is verkrijgbaar in het SOMA, Résidence Palace, Blok E, Wetstraat 155 bus 2 – 1040 Brussel – tel.: 02/287.48.11 – fax: 02/287.47.10 – e-mail: cegesoma@cegesoma.be tegen de prijs van € 20,82 + verzendingskosten.

Het boek bestaat ook in het Duits bij de uitgever: Ed. Krautgarten, Neundorf, 33 – B 4780 St Vith (€ 23,80 + verzendingskosten).

